

BULLETIN

UITGEGEVEN DOOR DEN

Nederlandschen Oudheidkundigen Bond.

Beschermvrouw H. M. de Koningin.

September 1903.

Het Bulletin van den Ned. Oudh. Bond verschijnt op onbepaalde tijden, in nummers van één tot drie vel. Zes nummers vormen een deel.

De prijs per deel bedraagt *f* 2.50.

De leden van den Bond en de correspondenten ontvangen het Bulletin kosteloos.

Uitgever: JOHANNES MÜLLER, Amsterdam.

Stukken voor de redactie te zenden aan: E. W. MOES, van Eeghenlaan 17, Amsterdam, Mr. J. C. OVERVOORDE, Plantsoen 43, Leiden, of A. PIT, Keizersgracht 525, Amsterdam.

Officieele Berichten.

Notulen van de Algemeene Ledenvergadering te Zutphen, gehouden den 4 Juli 1903.

Aanwezig 63 personen.

Na samenkomst aan het station begaven de deelnemers zich naar het stadhuis, waar zij in de Trouwkamer door het Dagelijksch Bestuur werden verwelkomd.

De Burgemeester, de Heer Storm Buysing, begroette de bezoekers en wees hierbij op de oudheid der stad en speciaal op de belangrijke werkzaamheden in de laatste jaren in het belang van de Sint Walburgskerk ondernomen.

Na het rond dienen van den eerewijn werd door den Voorzitter Jhr. B. W. F. van Riemsdijk met een kort woord geantwoord, waarna de deelnemers zich op weg begaven naar het Stedelijk Museum, onder begeleiding van een muziekcorps, aangeboden door de Vereeniging »Zutphen Vooruit!''.

In den voorhal werd het Museum in tegenwoordigheid van de bezoekers na de gebruikelijke redevoeringen officieel geopend, waarna aan de deelnemers gelegenheid werd gegeven om nader kennis te maken met de belangrijke verzameling. Hierna begaf men zich onder geleide van den Heer Gimberg naar de Buiten-societeit, waarbij de aandacht gevestigd werd op de belangrijkste aan dien weg gelegen gebouwen.

Te omstreeks 12 uur werd de vergadering door den Voorzitter met een kort welkom geopend, waarna de notulen van de vorige algemeene vergadering werden goedgekeurd en het jaarverslag door den Secretaris werd voorgelezen en daarna door de vergadering werd vastgesteld. Door den Heer Haverkorn van Rijsewijk werd naar aanleiding van het verslag medegedeeld, dat in het volgend jaar in de vroeger voor het archief bestemde lokalen van het Boymanshuis te Rotterdam een oudheidkamer zal worden ingericht.

Door den Heer Jhr. van Riemsdijk werd aan den Secretaris Mr. J. C. Overvoorde hulde gebracht voor het door hem genomen initiatief en voor hetgeen door hem werd verricht in het belang van de totstandkoming der inventarisering van monumenten en aan den Heer F. A. Hoefer voor de door hem hieraan verleende krachtige medewerking.

Namens de Commissie voor het nazien der rekening wordt hierover verslag uitgebracht door den Heer Meyer. De rekening sluitende in ontvangst met f 927.26¹/₂ en in uitgaaf met f 623.61⁵, wordt goedgekeurd, waarna de penningmeester wordt gedechargeerd onder dankbetuiging voor zijn nauwkeurig beheer.

De aan de beurt van aftreding zijnde bestuursleden: Mr. J. C. Overvoorde, Jhr. B. W. F. van Riemsdijk en Jhr. Mr. F. J. J. M. van Rijckevorsel worden bij acclamatie herbenoemd en op voorstel van Mr. J. C. Overvoorde wordt besloten om de volgende jaarvergadering te Leiden te houden.

Tot commissie voor het nazien van de rekening worden benoemd de H.H. Dr. W. Martin en Th. Morren.

Ingekomen zijn berichten van de H.H. Jos. Cuypers en Dr. C. Hofstede de Groot over door hen te houden besprekingen. De Heer Cuypers is echter door ongesteldheid verhinderd ter vergadering te komen. De heer de Groot brengt hulde aan de leden van de Redactie van het Bulletin, hetwelk door hunne zorgen tot een belangrijk orgaan op oudheidkundig gebied is opgewerkt. Juist daarom echter betreurt hij het, dat de tot nu toe gevolgde methode van inhoudsopgave niet steeds bevorderlijk is aan het spoedig naslaan van de behandelde onderwerpen. Hij geeft daarom in overweging om naast het register ook aan elk deel een korte inhoudsopgave toe te voegen. De heer Overvoorde zegt toe de hier gemaakte opmerking in de eerste redactievergadering over te brengen en belooft overweging van het door Dr. de Groot geopperde.

In de tweede plaats wordt door Dr. Hofstede de Groot herinnerd aan de vier punten door hem indertijd op de vergadering te Dordrecht in 1900

besproken. Hij wenscht het bestuur geluk met het succes behaald ten opzichte van het 1e punt: De inventarisering van monumenten, en wenscht thans niet nader te spreken over een ander punt: »De inbruikleening van doubletten of voorwerpen van meer plaatselijk belang aan de provinciale musea'', doch wenscht te vernemen wat door het Bestuur is gedaan ten opzichte van de beide andere punten: De thans verouderde legaten en de overschrijving van budgetten voor de Rijks Musea. Door de tegenwoordige regeling der credieten is het onmogelijk om gelden te besparen voor aankoop van belangrijke kunstwerken, die het gewone crediet te boven gaan, en wordt men verlokkt tot het koopen van minderwaardige voorwerpen. Vóór alles geldt echter bij de groote Musea, dat wel een multum, doch geen multa wenschelijk is.

De Voorzitter acht het laatste bezwaar van Dr. de Groot minder. Zelf heeft hij hiervan nooit belemmering ondervonden en eene wijziging, waardoor overschrijving van credieten op een volgend jaar mogelijk werd, zoude volgens hem afstuiten op de comptabiliteitsregeling.

Mr. Overvoorde wijst er op, dat het bezwaar gelegen in verouderde bepalingen van legaten niet alleen de musea betreft. Men denke slechts aan het legaat Buma en de latijnsche prijsverzen volgens het legaat Hoeufft. Het is meer een rechtskwestie dan een speciaal oudheidkundig belang en behoort daarom meer bij den Juristendag dan bij den Bond. Hij acht het echter niet onmogelijk, dat ook bij de juristen op dit punt meer de aandacht zoude gevestigd worden, wanneer in een kort bestek eenige der meest sprekende verouderde bepalingen uit legaten en erfelingen werden bijeengebracht. Wat het 2e punt betreft, erkent hij de bezwaren door Dr. de Groot geopperd, doch gelooft hij, dat de Bond zich eerst dan hiermede kan bemoeien, wanneer van de zijde der Directeuren der Musea hierop wordt aangedrongen.

Dr. de Groot stelt hierop voor om eene commissie te benoemen tot het bijeenbrengen der gewraakte legataire bepalingen en verzoekt eene uitvoerige behandeling der discussie in het verslag ten einde de aandacht der Museumdirecteuren op de behandelde punten te vestigen.

De heer Haverkom van Rijsewijk wijst op de beperkende bepalingen voor het bezichtigen van het Museum Meermanno-Westhrianum te 's Gravenhage en de, volgens hem, door den Directeur hieraan gegeven verdere beperking.

Overschrijving van budgetten acht hij niet onmogelijk, daar toch de Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland geen bezwaar hebben gemaakt tegen de te Rotterdam gevolgde methode om het voor aankoop van kunstwerken bestemde bedrag in een speciaal fonds te storten. Hij wijst tevens op de door de vereeniging »Rembrandt'' geboden gelegenheid om belangrijke aankopen in termijnen over verschillende jaren te betalen.

Dr. de Groot toont nader aan, dat voor de Rijksmusea de hulp van »Rembrandt'' alleen mogelijk is, wanneer het den aankoop van meerdere

stukken tegelijk betreft, daar door de Rekenkamer bezwaar is gemaakt tegen afbetaling in termijnen.

Jhr. van Riemsdijk ziet weinig heil in de overschrijving van credieten, daar de meeste directeuren toch reeds moeite hebben om rond te komen met het hun toegestane crediet, zoodat het oppotten van groote sommen voor belangrijke aankopen vrijwel is uitgesloten. Deze zijn slechts mogelijk door een extra-crediet, gelijk o. a. werd verleend voor den aankoop van het landschap van Rembrandt.

De Heer F. A. Hoefer vreest, dat, zoo er buitengewone potjes voor aankoop van belangrijke stukken gevormd, men des te meer bezwaren zal vinden, om extra-credieten te zien toegestaan.

Hierna wordt overeenkomstig het verzoek van Dr. de Groot besloten om het Bestuur uit te noodigen eene Commissie te benoemen om advies uit te brengen over de door Dr. de Groot behandelde punten.

Het woord wordt thans verleend aan den Heer Regt, die de aandacht vestigt op de belangrijke beschilderde vensters in de kerk te Oudshoorn, die noodwendig restauratie behoeven (zie Bulletin 3e jaargang No. 6, blz. 284—288) en de belangstellenden opwekt om door hunne bijdragen de pogingen van de restauratie-commissie te steunen.

Hierop werd de vergadering geschorst en gelegenheid gegeven tot lunchen. Na afloop hiervan werd het woord verleend aan den Heer J. Gimberg voor het houden van eene toelichting op de belangrijkste in de stad te bezichtigen merkwaardigheden.

Na eene korte inleiding over de wording en de uitbreiding der stad werd door spreker uitvoerig stilgestaan bij de stadsmuren, den verdedigings-toren in den Zandhoek, welke uit de middeleeuwen dagteekent, de oude Nieuwstadspoort, waardoor de Spanjaarden den 16en November 1572 de stad binnendrongen, de Ruïne over de Berkel, reeds in 1424 vermeld, en den Drogenapstoren, die uit de jaren 1444—1446 dagteekent.

Uitvoerig wordt ten slotte door spreker stilgestaan bij de geschiedenis van de St. Walburgskerk.

Na afloop van deze belangrijke en door verschillende afbeeldingen toegelichte lezing werd onder leiding van den Heer Gimberg een rondgang gehouden door de stad, waarbij de belangrijkste merkwaardigheden bezichtigd werden. In de St. Walburgskerk werden de bezoekers rondgeleid door den Heer Dr. K. O. Meinsma, archivaris dier kerk.

Aan den gemeenschappelijken maaltijd werd door 57 dames en heeren deelgenomen en werd menige dronk uitgebracht, waarvan het voldoende zij hier alleen te vermelden den dronk van den Voorzitter op H. M. de Koningin, als Beschermvrouw van den Bond, en op den Burgemeester der gemeente en van den Secretaris op de ontvang-commissie te Zutphen, die zooveel heeft bijgedragen tot het welslagen van dezen dag.

J. C. OVERVOORDE,

Secretaris.

Vijfde Jaarverslag van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond. 1902—1903.

De terugblik op den afgelopen jaarkring mag op oudheidkundig gebied in vele opzichten bevredigend heeten. Van verschillende zijden toch vallen de bewijzen van eene zich krachtig ontwikkelende belangstelling te melden, blijkende uit de stichting van nieuwe en de versterking van reeds bestaande commissies, vereenigingen en musea.

Mocht het vorig jaarverslag de aandacht vestigen op de krachtige pogingen van den Bond tot verkrijging van eene inventarisatie der oude monumenten in Nederland en hierbij nadruk leggen op de dringende noodzakelijkheid van eene spoedige invoering hiervan, thans zijn wij zoo gelukkig op het voorloopig succes van dit streven te kunnen wijzen.

Dank zij den machtigen steun van Z.Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken werd door de beide Kamers der Staten-Generaal op de begrooting van dit jaar een bedrag toegestaan voor de inventarisatie en weldra kan de benoeming van de Commissie hiervoor worden verwacht. Door deze beslissing wordt het mogelijk gemaakt de verspreide gegevens over de monumenten van Nationale kunst bijeen te brengen en met meer kracht maatregelen te treffen om hun behoud, zoo mogelijk, te verzekeren.

Een aantal monumenten wordt met steun van Rijk, Provincies en Gemeenten tegen ondergang behoed en voor een nog grooter aantal zijn reeds plannen in wording en wacht de uitvoering slechts op het beschikbaar komen van eene Rijksbijdrage.

Gelderland benoemde eene Commissie voor de instandhouding en bewaring van voorwerpen van geschiedkundig of archaeologisch belang, en uit verschillende gemeenten vallen gelukkige bewijzen van belangstelling op dit gebied te vermelden. Zutphen stichtte een eigen museum voor Stad en Graafschap, Amsterdam voegde eene nieuwe afdeling bij zijn Stedelijk Museum en Groningen zag zich in staat gesteld om het Museum belangrijk uit te breiden. Uit Breda werd in de laatste dagen bericht ontvangen van nieuwe museumplannen en uit Delft vernam men van pogingen tot het oprichten van een Museum in het Huis van Meerten. Te Haarlem en te Leiden werden vereenigingen opgericht, die ook in het belang der aldaar nog behouden bouwwerken hopen werkzaam te zijn, en mannen als Mesdag en Des Tombe gaven de onbekrompen bewijzen van hunne belangstelling in het Nationaal kunstbezit.

De Bond zag, gelijk wij reeds zagen, zijn werken in het belang der inventarisatie met succes bekroond en ook een tweede bescheidener plan in het belang der Nederlandsche Oudheidkunde kon tot uitvoering komen door den steun van den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Op verzoek van Uw bestuur verklaarde Z.Exc. zich bereid zoo exemplaren van den door den Bond uit te geven kaart van vóór-historische en oudgermaansche oudheden voor het Rijk aan te koopen ter verspreiding op de

scholen. De kaart is thans in proef gered en ligt op deze vergadering ter inzage. Zij werd, volgens het ontwerp van Dr. Jesse, conservator aan het Rijks-Museum van Oudheden te Leiden, geteekend door den heer Bijtel en op steen gedrukt door den heer Mulder. Eene verklarende tekst zal hierbij gevoegd worden van de hand van Dr. Jesse. De kaarten worden, met den tekst, voor één gulden per exemplaar verkrijgbaar gesteld.

Verschillende monumenten, die gevaar liepen verminkt of vernietigd te worden, eischten in het afgelopen jaar de aandacht van het bestuur.

Naast eenige officieuze bemoeiingen werden o. a. door het bestuur adressen gezonden in het belang van het behoud of de restauratie van de Schotsche en de Prinskerk te Rotterdam, het Huis Helwig te Zwolle en het Raadhuis te Jisp, terwijl de medewerking van den Bond werd ingeroepen in het belang van de kerk te Colombo.

Het bezoek van den Bond aan Amersfoort bleek van gunstigen invloed op het behoud van de St. Rochuskapel aldaar.

In het afgelopen jaar valt het verlies te betreuren van twee leden, dr. W. Pleyte, directeur van het Rijks-Museum van oudheden te Leiden, en A. C. baron Snouckaert van Schauburg, directeur van het Huisarchief van H. M. te 's Gravenhage, en van een der corresponderende leden, Mr. F. A. J. van Lanschot te 's Hertogenbosch.

Toetreden zijn als nieuwe leden:

Het stedelijk Museum te Amsterdam,

De Vereeniging Oud-Leiden te Leiden,

Mej. M. de Man als conservatrice van het Zeeuwsch Genootschap te Middelburg,

Prof. Dr. A. E. J. Holwerda, als Directeur van het Rijks-Museum van Oudheden te Leiden,

terwijl door 44 leden de benoeming tot corresponderend lid werd aanvaard.

Tot den Bond zijn thans toetreden 27 vereenigingen, 27 beheerders van openbare verzamelingen en 178 corresponderende leden.

De financiën van den Bond zijn in bevredigenden toestand, gelijk nader uit het verslag van den penningmeester zal blijken.

In het bestuur van den Bond had geen wijziging plaats. De aftredende leden werden op de algemeene vergadering herkozen.

Het Bulletin van den Bond mocht zich dit jaar weder in veler belangstelling verheugen. De redactie bleef toevertrouwd aan de H. H. E. W. Moes, Mr. J. C. Overvoorde en A. Pit. In de 6 laatst verschenen afleveringen van het Bulletin werden mededeelingen geplaatst van de H. H. Mr. P. C. J. A. Boeles, Dr. F. J. de Boer, C. W. Bruynvis, Dr. H. J. de Dompierre de Chaupepié, Jos. F. H. Cuypers, Dr. C. E. Daniëls, L. Dimier, Dr. W. Doppler, Mr. J. A. Feith, C. J. Gonnet, Mr. S. Gratama, Dr. C. Hofstede de Groot, P. Haverkorn van Rijsewijk, O. G. H. Heldring, Mr. J. Heyligers,

F. A. Hoefer, J. Kalf, J. A. Kymmel, G. L. Landweer, Dr. W. Martin, E. W. Moes, Adr. Mulder, Mr. S. Muller Fzn., H. G. A. Obreen, Mr. J. C. Overvoorde, A. Pit, Dr. W. Pleyte, H. Porthoine Jr., W. M. C. Regt. Jhr. Mr. A. van Sasse van Ijsselt, W. Steenhoff, Jhr. Mr. V. E. L. de Stuers, Dr. W. Vogelsang, J. J. Weve en M. G. Wildeman. Van verschillende zijden ontving de redactie daarenboven korte mededeelingen.

Door de redactie werd eene overeenkomst aangegaan met de redacties van de navolgende bladen en tijdschriften tot ruil van hunne werken met het Bulletin: Antiquitätenzeitung; Uitgaven op Oudheidkundig gebied van de Mij. van Bouwkunst; de Bouwwereld; Tijdschrift van Boek- en Bibliotheekwezen; der Burgwart; die Denkmalspflege en Monatsberichte über Kunstwissenschaft und Kunsthandel.

Door de H.H. Dr. de Boer en H. G. A. Obreen werden clichés bij hun artikels aangeboden.

Eenige in het Bulletin afgedrukte clichés werden na gemaakt gebruik verkocht.

Aan het eind van mijn verslag is het mij aangenaam een woord van dank te mogen betuigen aan den EdelAchtb. Heer burgemeester van Zutphen voor de aangename ontvangst aan de deelnemers van deze vergadering op het stadhuis bereid en aan de H.H. J. Gimberg, C. L. van Balen en Dr. K. O. Meinsma voor welwillend op zich genomen voorbereiding van deze vergadering en in het bijzonder aan den Heer Gimberg voor de toegezegde inleiding bij de hedenmiddag in deze gemeente te bezichtigen merkwaardige bouwwerken.

J. C. OVERVOORDE,
Secretaris.

De wandkaart van voorhistorische en oud-germaansche oudheden, met verklarenden tekst van de hand van Dr. Jesse zal dezer dagen verschijnen en verkrijgbaar gesteld worden voor één gulden per exemplaar bij den Uitgever van het Bulletin, den Heer J. Müller te Amsterdam.

Rijkscommissie voor de inventarisatie van Monumenten.

Onder dagteekening van 7 Juli l.l. verscheen het K. B. van den volgenden inhoud:

Wij Wilhelmina, enz.

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 3 Juli 1903. No. 1676 afdeling Kunsten en Wetenschappen;

Hebben goedgevonden en verstaan:

re in te stellen eene Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven

van een Inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche monumenten van Geschiedenis en Kunst, welke Commissie jaarlijks aan Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken een verslag van hare werkzaamheden zal uitbrengen; 2^e te bepalen dat:

a. de leden dezer Commissie geen bezoldiging doch alleen vergoeding voor reis- en verblijfkosten zullen ontvangen, *b.* aan die Commissie zullen verbonden zijn een secretaris, door Ons te benoemen op eene jaarwedde van minstens *f* 2500.— en een of meer architecten-teekenaars door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken op een door hem te bepalen bezoldiging aan te stellen; 3^e Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken te machtigen de werkzaamheden der Commissie te regelen bij een Huishoudelijk Reglement; 4^e te henoemen met ingang van 1 Augustus 1903 tot lid en voorzitter dier Commissie: den Heer Dr. P. J. H. Cuypers, Architect der Rijks Museumgebouwen te Amsterdam; H. Evers, Hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft; J. A. Frederiks, Architect te Middelburg; L. C. Hezenmans, Architect te 's Hertogenbosch; F. A. Hoefer, Gemeente-archivaris te Hattem; mr. S. Muller Fzn., Rijksarchivaris te Utrecht, mr. J. C. Overvoorde, Gemeente-archivaris te Leiden; C. H. Peters, Rijksbouwmeester te 's Gravenhage en Jhr. mr. V. E. L. de Stuers, Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal te 's Gravenhage; tot secretaris: den heer J. Kalf, thans adsisent bij het Nederlandsch Museum voor geschiedenis en kunst te Amsterdam, onder gelijktijdige toekenning van eervol ontslag uit deze betrekking op eene jaarwedde van vijftientig honderd gulden (*f* 2500.—) welke som de grondslag zal uitmaken, waarnaar door hem voor pensioen zal zijn bij te dragen, onder bepaling dat deze bezoldiging zal ingaan op het tijdstip zijner indiensttreding.

Enz.

Wij wenschen ons, zoolang de Commissie zelve nog geen bewijs van hare werkzaamheid van de opvatting van hare taak heeft kunnen geven, van nadere bespreking van dit K. B. te onthouden.

Onnoodig is het overigens zeker hier te verklaren, dat wij ons van harte verheugen in het tot stand komen der Commissie en dat wij haar in alle opzichten succes toewenschen bij de vervulling van de haar opgedragen voor de Nederlandsche oudheidkunde zoo belangrijke werkzaamheden.

Het bureau van den Secretaris is gevestigd: Nieuwe Uitleg No. 8 te 's-Gravenhage, Tel. Interc. No. 595.

Berichten over Nederlandsche Musea.

Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst, Aanwinsten.

Wanneer men in aanmerking neemt, dat op onze Rijks-Kunsthijverheidschool, gelijk trouwens in elke inrichting van onderwijs waar stijl leer

wordt beoefend, het middeneeuwsche Perzische ornament een zeer betrachtenswaardig element is, dan moet men er zich over verwonderen, dat gedurende lange jaren de heeren leeraren zich tevreden stelden met het platonisch bewonderen van afbeeldingen, gekleurd of ongekleurd, en niet luide hun wensch uitten eens van aangezicht tot aangezicht in kennis gebracht te worden met voorwerpen waarop dat ornament was toegepast teneinde zich rekenschap te kunnen geven, wat het in weefsel, op ceramiek, of op metaal wel vermocht te doen.

Ik meen een begin gemaakt te hebben met in een dringende behoefte te voorzien, en in gewenschten zin uitbreiding gegeven te hebben aan de stoffen- en ceramiekverzameling.

In den derden jaargang van dit Bulletin, blz. 263, vermeldde ik den aankoop van een Perzisch tapijt, uit den bloeitijd der Safidendynastie, versierd met gestyleerde dieren. Naast dit tapijt komt een klein stukje zijden fluweel, uit de 15de eeuw, ons nader inlichten omtrent de opvatting van het Perzische dier-ornament. Op een wit satijnen grond, versierd geweest met een inslag van zilver, staat in veelkleurig fluweel een fazant tusschen bloemtakjes. De schittering der kleuren (rood, bruin, licht- en donker-blauw, geel en groen) is wel ongeëvenaard en maakt van dit kleine lapje (M. o.111—M. o.152), dat ook als weefsel van ongeloofelijk groote technische vaardigheid getuigt, een waar juweel.

Een groot tapijt (M. 4.45—M. 2), waarvan ik het ontstaan in de eerste helft der 17de eeuw als waarschijnlijk acht, geeft een zuivere bloemversiering te zien. Grote bloemachtige figuren, door dunne takken verbonden en hier en daar omstrengeld door de uit China stammende wolkenbanden (T'shi), vormen een bepaald klimmend ornament op een achtergrond welke voor de helft licht bruinachtig geel, voor de helft licht rood is getint. Op den rand vertoonen zich eendere bloemfiguren tegen een donker indigo-blauwen grond.

Onder de kleine collectie Oostersch aardewerk welke onlangs werd aangekocht, getuigen de oudste stukken van een zoeken naar het aanbrengen van den goudglans, zooals dat later door de Spaansch-Moorsche ceramisten en in de Italiaansche ateliers van Gubbio tot volmaking gebracht zou worden.

Men denkt, dat het Mohammedaansch verbod zich van gouden en zilveren vaten te bedienen, aanleiding heeft gegeven, om naar een surrogaat te zoeken dat aan de hooge artistieke eischen van den prachtlievenden oosterling voldeed. Zooveel is zeker, dat naar getuigenis van oude schrijvers de metaalglans op ceramische produkten al vroeg de bewondering opwekte. — De vraag is, — waar werd het procédé het eerst in praktijk gebracht?

Henri Wallis deelt in zijn »Persian Ceramic Art'' mede, dat reeds in de 11de eeuw in Egypte die kunst bekend was. Tot dusver is hiervan echter niets tot ons gekomen. De opgravingen in de buurt van El Rakka, aan de Euphraat, hebben stukken aan den dag gebracht welke vooreerst er op wijzen, dat men hier ongetwijfeld met een fabriekscentrum te maken

heeft en welke vervolgens, zoowel door de vastheid van behandeling en strengheid van stijl als door het nog minder volmaakte van den metaalglans, zich voordoen als de voorloopers van de dertiende-eeuwsche tegels, welke wij uit de oude Perzische moskeëen kennen. Van beide soorten zijn thans specimen in het museum voorhanden.

Afkomstig van de opgravingen te El Rakka, is een kleine kom (M. o. 95—M. o. 17), van witte aardsoort met zeer dikke groenachtige glazuur, gedecoreerd boven de glazuur met rinceaux en kleine lelieachtige figuren; op den bodem letterteekens in Koufisch schrift. Het décor, in bruinachtig paars, heeft reeds een metaalglans.

Zeer goede voorbeelden van dertiende-eeuwsche Perzische muurtegels, zijn drie in elkaar passende stervormige. De eenigszins roodachtige aarde is hier gedekt met een dikke laag tinglazuur. Het decor bestaat uit witte arabesken gespaard op een goudblonden of paarsachtigen grond met metaalglans. Om den rand loopen inscripties in Arabisch schrift.

Eveneens uit de dertiende eeuw dateert een kleine muurtegel, een achtpuntige ster, gerand met blauw, versierd met twee gazellen tusschen blakertakjes, in blond bruin met metaalglans, wonderlijk van gratie.

Een achtpuntige muurtegel uit de 15de eeuw, waarop, in een omlijsting van blauw, de uit de Chineesche kunst overgenomen vogel Fong Hoang is afgebeeld, vertoont reeds een grovere, minder gevoelde teekening.

Een latere toepassing van den metaalglans vinden wij op de zwarte arabesken en palmetten die een kleine kom van witte, sterk veldspaaathoudende, aarde met donker paarsachtig-blauwe glazuur decoreren, (uit de 16de eeuw).

Bij deze voorwerpen is de versiering, gelijk dit met den metaalglans altijd het geval is, door latere bakking, onder minder hooge temperatuur, op het glazuur aangebracht. Eene versiering onder het doorschijnend glazuur zien wij op een klein potje van witte poreuse aarde, gedekt door een zeer dikke turkoois-blauwe glazuur, gedecoreerd met ruw geteekende arabesken in zwart, afkomstig uit Syrië of Egypte en vermoedelijk dateerende uit de XIII^{de} eeuw, en eveneens op een kleine kom, blauw met zwarte arabesken, 14de-eeuwsch fabrikaat, uit Syrië. Is de teekening van de versiering op deze twee voorwerpen vrij onbeduidend, de prachtige kleuren van de glazuur en de gaafheid van het materiaal maken het bestudeeren voor den ceramist overwaard. Een meesterstukje van versiering en van fabrikaat beide, is een kleine schotel uit Syrië (16de eeuw) met groenachtig zwarte arabesken op een witten grond. In tegenstelling met de poreuse aarde van de twee vorige stukken, is de grondstof sterk veldspaaathoudend. Hier vinden wij de techniek welke met zooveel succes bij het Turksch fabrikaat werd gevolgd en welke de werkplaatsen van Damascus in staat stelde het schoonste te leveren wat wel ooit op ceramisch gebied gemaakt werd.

Een volgend maal hoop ik in staat te zijn de aanwinst van eenige stukken Damascensch en Turksch aardewerk te vermelden.

Ten slotte werd nog de stoffenverzameling met de volgende stalen verrijkt :

Halfzijden weefsel. Een linnen schering met geel zijden inslag vormen de stof, waarin met roode zijde op gobelinmanier het patroon is aangebracht, bestaande uit breede horizontale banen, gevuld met entrelacs, afwisselend met smallere banden met inscripties in Arabische karakters, die beteekenen »lang leven, geluk'' en andere zegenwensen, Spaansch-Moorsch (?) XIIIde eeuw.

Zijden weefsel. Een geelzijden schering met blauwen inslag vormt den fond van keper, een blauwzijden schering met gouden inslag teekenen hierop het patroon, bestaande uit gebogen ranken met bladeren, die rondten vormen, waarin met bladornament omgeven ronde schilden, welke twee ruggelings staande hazen met toegewende koppen ter weerszijde van een klok vertoonen. Noord-Italiaansch (?) XIVde eeuw. Afgebeeld in den Catalogus Errera, blz. 18, No. 29.

Halfzijden weefsel; grof linnen schering met inslagen van groene en gele zijde en goud, die een patroon teekenen bestaande uit horizontaal gerijde zeskanten, omgeven door randen van blokjes en wijnblad. In de zeskanten een rond medaillon, waarin twee ruggelings staande leeuwen, met toegewende koppen, Duitsch (?) XIIde eeuw. Catalogus Errera blz. 6, No. 7.

Twee fragmenten van zijden fluweel. Op een grond van bruin fluweel zijn ovale medaillons uitgespaard, die op een fond van gouden keper, twee takken hyacinten gebogen om een schildvormige versiering vertoonen. Oostersch. XVIde eeuw.

Wijnrood zijden fluweel, met een patroon, in gouden keper, van telkens drie groote en drie kleine rondten boven golffiguren. In ieder der groote rondten zijn drie, in elk der kleine is één moesje van rood fluweel aangebracht. Turksch, XVde-XVIde eeuw. Catalogus Errera blz. 73 en 75, No. 137.

A. PIT.

Het vroege Nederlandsche landschap tentoongesteld in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam. ¹⁾

De nieuwe Directeur van het Prentenkabinet zet een nieuwen gang van zaken in met het tentoonstellen van eene collectie prenten welke ons een beeld geeft van het streven en het kunnen der Nederlandsche graveurs vóór Rembrandt, wanneer zij zich inspireerden op *het landschap*. — Een gelukkig denkbeeld van den Heer Moes dat, na de Van Goyen tentoonstelling in het Stedelijk Museum, van pas kwam.

Het is een genot, om, te beginnen met den ouden Breughel, eens na te gaan hoe het landschap, het »buiten'' op de gemoederen van de oude Nederlanders inwerkte, wat zij er in zagen en hoe zij dat op het koper wisten te vertellen, met etsnaald of burijn.

1) Beknopte Catalogus gratis verkrijgbaar gesteld in het Prentenkabinet.

Het zijn dan ook de spontane uitingen van den graveur zelf die ons hier allereerst moeten boeien, ja, ik vraag mij af welk belang het werk naar eens anders schilderij of teekening in dit overzicht kan hebben. Voorwaar, hoe kunstig ook gegraveerd, niemand zal uit Sadeler's prenten een Paulus Brill, uit Jacob Matham een Roeland Savery, uit Simon Frisius een Vinckboons, uit Lucas van Uden een Rubens leeren kennen. De vele niet-oorspronkelijke prenten op deze tentoonstelling storen eenigzins het doorlopend genieten, het volgen van een ontwikkelingsgang.

Veel kon dus gemist worden.

Maar, dit daargelaten, hoeveel fraais biedt dan nog de aldus ernstig besnoeide verzameling niet aan en hoe sterk moet de bezoeker van het hier tentoongestelde niet het verlangen bij zich voelen opkomen, om deze meesters, door de in portefeuille bewaarde schatten van het Prentenkabinet, vollediger te leeren kennen.

Wat toont hier de oude Breughel in zijn twee gravures weer zijn onbevangen grootschen kijk op de natuur, wat troont hij hier weer vorstelijk boven al zijn tijdgenooten, heel lang wachtende totdat eindelijk een Hercules Seghers waardiglijk naast hem kan komen te staan. (Tusschen twee haakjes, — waarom is Seghers niet vertegenwoordigd?) Want hoe prettig ruim het landschap van Moillon zich ook voordoet, met den arbeid van den meester kan het toch moeilijk in vergelijking komen. En zelfs die boerderij van Jacques de Gheyn (N°. 56), hoe geniaal ook, hoe mooi gecomponeerd, hoe innig van kleur, men ademt er minder dan te midden der wijd uit golvende terreinen van den ouden Pieter.

Zoo'n grootmeester die het ontluiken van een nieuw gevoel aangeeft en aan het begin van een nieuwe kunst staat, bederft ons altijd een beetje voor het naar waarde schatten van de volgende meesters: men heeft wat tijd noodig om te bekomen, om weer vatbaar te worden voor kleinere aandoeningen. Maar is men zoo ver, dan zullen een Roeland Savery, een Esaias van de Velde toch ook weer hun charme op ons laten inwerken en zullen wij zelfs vatbaar worden voor de genoeglijke gravuretjes van een Hans Bol, die zooveel op zilversmids drijfwerk gelijken.

Een nieuw effort en een heele sprong vooruit, wat betreft het innige aanzien van de natuur, wordt met een groep artiesten gemaakt die hier vertegenwoordigd is door Willem Buytewech, Jan van de Velde, Adriaan van Stalbennt. De eerste, Willem Buytewech, doet eenigzins denken aan Hercules Seghers; zijn manier heeft iets van het zoekend gevoelige van den grooten voorlooper van Rembrandt. — Maar toch, zijn werk kan ons niet het gemis van Seghers vergoeden. Is het de bedoeling van den heer Moes ook nog Seghers te laten zien, dan hopen wij dat zulks moge geschieden alvorens de tegenwoordige collectie wordt opgeborgen; een vergelijking toch zou zoo gewenscht en nuttig zijn.

Eerlijk gezegd, hoe charmant het werk van Lucas van Uden en Bartholomeus Breembergh ook zijn moge, het zijn nog geen kunstenaars die een

hooge noot geven en zelfs Simon de Vlieger's en Jan van Goyen's gegraveerde landschappen, die toch wel een beetje beneden hun schilderen teekenwerk blijven, spreken het laatste woord niet uit van het verrassend streven dat wij aan het einde der 16e of in het begin van de 17e eeuw zagen optreden. Alvorens wij Rembrandt hooren, spreekt Seghers dat woord.

A. PRt.

Gemeentemuseum te Delft.

Thans eerst blijkt met hoe groote vrijgevigheid de heer P. De Keth te 's-Gravenhage zijne collectie Oud- en Nieuw-Nederlandsche munten, benevens die van Oost- en West-Indië, ter beschikking van ons stedelijk museum stelde.

Geschiedt de schenking voorloopig in bruikleen, het ligt bovendien in des schenkers bedoeling de verzameling in vollen eigendom aan de gemeente af te staan. Met goedvinding van het gemeentebestuur wenscht de heer De Keth verder, in overleg met den gemeente-archivaris, dr. G. Morre, ten zijnen koste de noodige met glas overdekte tafels te doen vervaardigen om de collectie op doelmatige wijze ter bezichtiging te kunnen stellen. Daar voegt hij nog bij eenige gouden, zilveren en bronzen inhuldigingspenningen van Willem I, Willem II, Willem III en Koningin Wilhelmina en eindelijk zal de schenker gedurende zijn leven de assurantie van de collectie dragen.

Voorts werden door hem aan het gemeentebestuur aangeboden eene verzameling munten en muntboeken.

N. R. Ct. 12 Aug. II B.

Oudheidkamer van Zutphen en de Graafschap.

De entree door een van de beide ronde poortjes geeft toegang tot het middenvertrek, dat als vestibule is ingericht. Hier zijn eenige op de oude wijze opgehangen lantaarns. De koperen »luchte» die eertijds zonder licht aan het Bornhof werd uitgehangen, als het levenslicht van een der provenieren was uitgedoofd, deelt hun lot.

Aan den wand prijkt een kolosale steen met het wapen van Zutphen, die afkomstig is uit de vroegere Nieuwstadspoort, en nu gedragen wordt door een paar groote marmeren consoles uit een huis dat weleer in de Waterstraat stond. Aan denzelfden muur hangt de gevelsteen van de herberg De Roode Toren boven een ouderwetsche letterkast, door middel waarvan onze ouders en grootouders de leeskunst leerden. Steenen- en ijzeren kogels van allerlei vorm liggen aan de overzijde; hoe groot en geducht zij zijn, ze worden overtroffen door den kolossalen steenen bal, die de weesjongens, als zij kwaad gedaan hadden, aan het been kregen.

Van de aangrenzende zaal, die naar de zijde van de Marschpoortstraat uitziet, zijn de wanden versierd met smaakvol gerangschikte tropeeën van wapens, dwang- en strafwerktuigen, windvanen van poorten en torens, enz. Aan den eenen wand staat de bij Tadema afgebeelde eikenhouten schepenbank met het helaas geschonden beeld der Justitia. Daarboven hangt een bord uit het weeshuis in de Spiegelstraat met een geknield weesmeisje en weesjongen. Daarnaast staat een kolossale eikenhouten kast, met glazen deuren, en gevuld met oude urnen (met de asch der dooden er in), tonnen, kannen, oude perkamenten met zegels, Jacobakannetjes, enz. enz.

Vóór de kast een draaiende vitrine met tal van afbeeldingen, die het oude Zutphen in beeld brengen. Menig stuk, dat daarop staat afgebeeld, vindt men in het museum terug, b. v. de rechterstoel, waarin tot het laatst der 18e eeuw de schout plaats nam als het Leengericht op 's Gravenhof in de open lucht plaats had. De fraaie stoel, door de gemeente bekostigd toen stadhouder Willem IV de stad bezocht, pareert voor het andere penant. Een groote oude globe neemt met een hooge glazen vitrine het middengedeelte in. In deze vitrine liggen o. a. de met zilver beslagen stadsbodenstaven, stadszegels en afdrukken daarvan, een kostbaar horloge, een stel koperen gewichten enz.

Langs den voorwand staat een lange lessenaar-vitrine, die een groote collectie munten en velerlei kostbare oudheden en kunstvoorwerpen bevat. Van de laatste noemen wij het met prachtige miniaturen versierde missaal en de collectie handschriften en drukwerken van dr. K. O. Meinsma.

Aan den voormuur hangt daar een mooi stuk uit Eibergen, een zandsteenen fries uit de 16e eeuw met merkwaardige voorstellingen van Susanna in het bad en van Koning David, trachtende met zijn harpspel de schoone Bathseba te verschalken. Dicht daarbij vindt men een drietal doosjes met miniatuur-landschapjes, gesneden uit houtspaanders. Aan den anderen wand zijn een drietal prachtige gietijzeren schoorsteenplaten met merkwaardige voorstellingen aangebracht.

Wij letten nog even op de aardig gegroepede 17e eeuwsche schilderijtjes aan den muur bij de tafel en op den miniatuur-Wijnhuistoren, die op deze laatste te prijck staat, en gaan dan een kijkje nemen in de zaal, die op de Hofstraat uitziet.

De entré wordt geflankeerd door twee marmeren bustes, behoorende tot een zestal, die op Rijssel, waar thans Nederlandsche Mettray is, werden opgegraven. Het zijn portretbusten van Romeinsche keizers en dames. Of het oorspronkelijke werken zijn, is nog niet uitgemaakt.

De tweede achterwand van deze zaal wordt ingenomen door een aantal groote schilderijen, copieën van wijlen den Zutphenschen schilder van der Worp, die een kleurige noot in de hier meer stemmige omgeving werpen. In het midden staat een vitrine met glazen bekers en bokalen, boeken met koperbeslag versierd, proeven van Venetiaansch glas, door een Zutphensche glasfabriek vervaardigd, enz.

De overige ruimte wordt ingenomen door twee lage tafels, met glasplaten belegd, waaronder een reeks prenten, afbeeldingen van reeds verdwenen oude gebouwen en verbouwde stads gedeeltes, plattegronden der stad, bouwontwerpen enz. zijn tentoongesteld.

Tegen de wanden prijken wapens en vaandels. In glazen kasten vindt men de vermaarde leestafels van Prinsen met de spa A enz., in een andere kast weer afbeeldingen van stadsgezichten en gebouwen.

Vatten wij den indruk samen, dien de inrichting van het museum op ons maakte, dan is die zeer gunstig. Natuurlijk zijn er heel wat musea, waar meer te zien is; er ontbreekt hier nog veel, wat men er stellig verwachten zou. Maar het is ook pas een begin; en als het met het inzenden van bijdragen uit Zutphen en de Graafschap zoo door blijft gaan als de laatste dagen het geval was, dan zal ons museum ten slotte gaan beantwoorden aan zijn doel: de verzamelplaats te wezen van de oudheden die in Zutphen en de vele steden en dorpen van de Graafschap verstrooid zijn.

Erkend moet worden, dat de Commissie van Beheer heeft weten te woekeren met het betrekkelijk weinige, waarover zij te beschikken had, en dat de inrichting smaakvol en artistiek is, zoodat zij tot kennismaking uitlokt en opwekt.

Zutphensche Courant 6 Juli 1903.

Gaarne onderschrijven wij de reeds bij de opening van het Museum van officieele zijde aan den secretaris der Museum commissie, den heer C. L. van Balen, gebrachte hulde voor zijne vele bemoeiingen bij het inrichten van dit Museum. Reeds bij de opening was de uitvoerige catalogus verkrijgbaar, samengesteld door den heer J. Gimberg.

Verslagen van Vereenigingen.

Jaarverslag van de vereeniging „Oud-Dordrecht”, 1902—1903.

Het bestuur leed dit jaar een gevoelig verlies door het aftreden van den Heer Bas Veth, die Dordrecht metterwoon heeft verlaten. Zijn verdiensten als conservator en rangschikker der verzamelingen worden herdacht. In zijne plaats werd de heer J. L. van Dalen, archivaris der gemeente, tot bestuurslid gekozen.

Bijzondere aankopen tot uitbreiding der verzamelingen konden niet worden gedaan en bijzondere geschenken werden niet ontvangen.

Edam's Museum. Verslag over het jaar 1902.

Het verslag kan slechts op weinig aanwinsten wijzen, wat echter geen bezwaar is, daar reeds met de expositie van eenige voorwerpen moet gewacht worden, bij gebrek aan geld voor het inrichten van een vertrek. Terecht toch wenscht het bestuur de typische benedenvertrekken niet te bederven door die met allerlei voorwerpen te overladen, waardoor het cachet verloren zoude gaan. In aantal van voorwerpen zal een plaatselijk museum als te Edam nooit met de groote musea kunnen wedijveren, doch in die met zooveel smaak ingerichte benedenvertrekjes bezit het Edamsche museum iets, waarin het door elk ander kan benijd worden.

Jaarverslag van de Vereeniging „Die Haghe” over 1902. Die Haghe. Bijdragen en Mededeelingen. 's-Gravenhage, 1903.

De Vereeniging blijkt steeds in ledenaantal toe te nemen, waarbij ongetwijfeld de door haar gehouden bijeenkomsten en excursies van goeden invloed zijn.

De Bijdragen en Mededeelingen vormen een lijvig boekdeel met verschillende belangrijke artikelen, waarvan hier, als van meer oudheidkundig belang, te wijzen valt op een met zorg bewerkt artikel van L. J. Boogmans over de glazen der Groote of St. Jacobskerk. Van de 16de eeuwsche glazen zijn nog belangrijke fragmenten aanwezig.

Bij de meer geschiedkundige artikels van Mr. P. M. J. Kock over het in 1659 gebouwde tuchthuis en van A. W. de Vink over de Voorburgsche buitenplaatsen zijn eenige ook uit historisch bouwkundig oogpunt belangrijke afbeeldingen gevoegd.

Verslag over den toestand van het Stedelijk Museum „de Lakenhal” te Leiden, gedurende het jaar 1902.

In het bestuur had een wijziging plaats, doordat in plaats van wijlen Dr. W. Pleyte door den Gemeenteraad Prof. P. J. Blok tot lid der Commissie werd benoemd.

Een ruime subsidie van den Gemeenteraad stelde de Commissie in staat, te beginnen met de hoog noodige restauratie van een aantal schilderijen, welk werk toevertrouwd werd aan de heeren C. F. L. de Wildt te 's-Gravenhage en H. Heidenrijk te Amsterdam. Vooral de onderhanden genomen groote schilderij van Pieter van Veen heeft door deze verjongingskuur veel gewonnen. Op een der schutterstukken van Joris van Schooten (n° 962) kwam de naamteekening en het jaartal 1626 voor den dag, terwijl ook de behandeling van n° 966 een aangename verrassing bereidde;

immers het vroeger los van de compositie eenigzins vreemd staande vrouwenkopje in den rechterbovenhoek bleek een portret op een schilders-ezel voor te stellen, geplaatst vóór den uit het venster kijkenden man, waaruit de gissing, dat hiermede de schilder zichzelf afgebeeld heeft, tot groote waarschijnlijkheid gebracht is.

Eveneens had de heer P. Lankelma te Utrecht veel eer van zijn werk, toen hij een partij roestig ijzerwerk wist te herscheppen in een aantal toonbare wapenen.

Bij de lijst van aanwinsten troffen ons geen bijzonder vermeldenswaardige voorwerpen.

Verslag van de Commissie ter verzekering eener goede bewaring van Gedenkstukken van Geschiedenis en Kunst te Nijmegen, over het jaar 1902.

Onder de voorwerpen van Romeinschen oorsprong zijn belangrijk te noemen: een vaasje van groenachtig glas met een blauwachtigen glasdraad, die spiraalvormig om den buik is gewonden. Voorts drie armbandjes van pàte, een schaal van zeer dun gegoten metaal met versterkten bodem, benevens een metalen ketel ter hoogte van 24 cM. en een omtrek van 138 cM.

Den 16en Augustus 1902 stelden Burg. en Weth. der Gemeente Nijmegen aan de Commissie in handen een voorstel van den gemeente-architect betreffende het overkappen van de Ruïne op het Valkhof, met verzoek daarover te willen adviseeren. Daar dit voorstel alleen omvatte een overkapping van de halfronde apsis en volgens het oordeel der Commissie eene afdekking van de overige muren even noodzakelijk was, meende de Commissie te moeten adviseeren het ontwerp van den gemeente-architect daarmede aan te vullen. Het plan van den architect werd echter in de vergadering van 13 September 1902 afgekeurd, waarop diens tweede ontwerp door Burg. en Weth. aan het oordeel der Commissie werd onderworpen. Het daarop gevolgd advies, d.d. 23 Sept. 1902, om het kapelgewelf en de muren met lood of koper af te dekken, teneinde zoo weinig mogelijk verandering te brengen in het voorkomen der Ruïne, zoowel aan de voor- als aan de achterzijde, kon echter de goedkeuring niet verwerven, doch werd in de raadsvergadering van 11 Oct. 1902 besloten de Ruïne te overdekken door opmetseling van den afgebroken gevelmuur en afdekking met leien op hout.

De uitvoering van dit werk is geschied en de Ruïne daarmede voor geruimen tijd tegen nadeelige weersinvloeden beschermd.

Omtrent de restauratie der Carolingische Kapel werd mede een ontwerp van den gemeente-architect, waarop vooraf het gevoelen van den architect C. Humann te Aken was ingewonnen, aan het oordeel onderworpen.

Niet genoeg kan ten slotte worden gewezen op het feit, dat de restauratie der Carolingische kapel minstens even spoedeischend, zoo niet meer spoedeischend is dan de reeds volvoerde bescherming der Barbarossa-Ruïne.

Rembrandt.

Door de bemoeiingen van den heer Pit kon de vereeniging voor *f* 3600 een tegeltableau verwerven van Niculoso Italiano, dat als schakel in de ontwikkelingsgeschiedenis der ceramiek een belangrijke aanwinst mag genoemd worden (Zie Bulletin IV. bl. 43).

Voor het Mauritshuis werd een prachtig stilleven verworven van Willem Kalf.

Verschillende voorschotten werden dit jaar terugbetaald.

De restauratie van een schilderij van van Galen (zie in dit nummer blz. 240) werd door eene bijdrage der Vereeniging gesteund.

Het kapitaal van Rembrandt bedraagt thans *f* 95892.45 en van het fonds Francken *f* 124.484.74½.

Tentoonstellingen.

De Van Goyen-tentoonstelling te Amsterdam.

Voor buitenlandsche kunstliefhebbers bezat ons land gedurende de maanden Juli en Augustus een attractie te meer, doordat de Firma FREDERIK MULLER & Co. (Ant. W. M. Mensing) op den goeden inval was gekomen om in het Stedelijk Museum te Amsterdam een tentoonstelling van Jan van Goyen's werken te organiseeren. Hoewel een onzer meest oorspronkelijke landschapschilders, is Van Goyen bij het groote publiek in ons land ter nauwernood bekend en wij zijn er dankbaar voor, dat hij door deze tentoonstelling zoo in populariteit heeft gewonnen. Eenige bezoekers hebben de niet geheel ongegronde opmerking gemaakt, dat enkele eerste-klas meesterwerken hier ontbraken, doch men vergete niet, dat vier weken een tekort tijdsverloop is om alles bij elkaar te krijgen wat maar eenigszins te leen gekregen kan worden. Ook de aanmerking, dat enkele nummers niet geheel zuiver waren, had recht van bestaan; ik geef toe dat bijv. op de n°s 5, 17 en 50 wel iets te zeggen viel, doch, zooals Dr. Martin ook reeds in den Spectator schreef, ieder die wel eens een tentoonstelling heeft zien ontstaan, weet hoe moeilijk dergelijke stukken te weren zijn. In elk geval gaf zij een zeer volledig beeld van 's meesters manier van werken, die, al bleef zij over het geheel zeer gelijk door de kracht van zijn

onveranderlijk ideaal, toch van tijd tot tijd kleine verschillen vertoont en een gestadigen vooruitgang in het gemakkelijk en juist weergeven van zijn onderwerp aan den dag legt. Een honderdtal teekeningen vormden daarenboven een goede inleiding tot zijn schilderwerk, en een vrij volledige collectie van prenten naar zijn werken vulde het reeds aanwezige goed aan. Het was een verblijdend feit, dat zoo bereidwillig toestemming werd verleend tot het afstaan van deze laatste verzameling prenten en van een veertigtal teekeningen uit 's Rijks prentenkabinet. Het museum Boymans betuigde eveneens zijn instemming door te leenen wat het kon, doch Teyler's stichting maakte, jammer genoeg, bezwaar tegen het tentoonstellen van de aardige schetsjes in haar bezit.

Weinige onzer landschapschilders zijn in hun doen en denken zoo door en door Hollanders geweest als Van Goyen, reden waarom hij voor een vreemdeling een der beste gidsen is tot het goed leeren begrijpen van ons landschap. Waarschijnlijk ligt in dat typisch Hollandsche, waarmee hij al zijn werken doordrong. de oorzaak, dat hij in het buitenland reeds lang meer gezocht en bewonderd werd dan hier; bij ons gold steeds de regel, dat een profeet in zijn eigen land niet wordt geëerd, totdat onze groote meesters uit het laatst der 19e eeuw Van Goyen recht lieten wedervaren (men denke slechts aan Jacob Maris' »the Ferriman'' in het Stedelijk Museum te Amsterdam.)

De kunstgeschiedenis leert ons door tallooze voorbeelden, dat het altijd de grootste kunstenaars zijn geworden, die in allen eenvoud en ootmoed tot de natuur gingen en haar als hun eenige leermeesteres erkenden, niets verwerpende en niets verkiezende, maar alles in zich opnemende, zooals het zich aan hen voordeed, en eenheid brengende in de manier waarop zij de ontvangen indrukken uitten. Het is doorgaans een goede maatstaf tot het beoordeelen van de hoogte waarop een kunstenaar staat, door na te gaan, in hoeverre het hem gelukt is die eenheid te bereiken, en aangezien deze laatste zich in een schilderij wel het best in het koloriet uitspreekt, komen we tot de slotsom, dat wij van Goyen, die door zijn zuiver koloriet in al zijn werken zoo'n bewonderingswaardige harmonie wist te brengen, zonder aarzelen onder de grootmeesters van het landschap mogen rangschikken. Het verkeerde begrip, dat vele menschen van koloriet hebben, nl. dat het hoog staat, zoodra het een schitterende stalenkaart van kleuren is, heeft ten gevolge dat zij het werk van een man als van Goyen geheel verkeerd opvatten en beoordeelen. Men moet veelal nog leeren inzien, dat een koloriet in fijnheid en diepte wint naarmate het minder opzichtig wordt en in zich een schat van subtiele tinten en teere overgangen vereenigt, die eerst bij een aandachtige en langdurige beschouwing tot hun recht komen. Soberheid in het gebruik van sterke tinten kenmerkt steeds den grooten kolorist. Hiervan is van Goyen een aanschouwelijk voorbeeld.

Het was op de tentoonstelling hoogst interessant na te gaan, hoe hij zich hoe langer hoe meer in de détails leert beperken. Eerst ziet men van

hem, uit de jaren 1620—30, gezellige hoekjes landschap met frisch gekleurde figuurtjes en huisjes gestoffeerd en daarna een lange reeks steeds fijnere symphonien in warm-bruine, geel-groene of zilver-grijze gamma's. Van al deze in hoofdtoon verschillende groepen vonden wij specimina op de tentoonstelling. In heerlijke warm-bruine en oker-achtige tinten, die van 1630 tot 1645 vooral zijn fort waren, was bovenal gehuld No. 10 »Het bruggetje'' van Baron Sweerts de Landas, een analoog gevalletje als Rembrandt's »Bruggetje van Six''. Alles ademt in dit stukje een drukkende zomerwarnte en tintelt van zonnelicht. Zonderling, hoe ons in dit schilderijtje van 1630 die massieve, helverlichte boomgroep links aan Rembrandt herinnert, die toen toch nog geen enkel landschap van beteekenis had gemaakt! Minder lichtuitstralend, doch grootscher in zijn majestueuze uitgestrektheid was No. 34, 1645 gedateerd, waarop een sterk bewolkte, drukkende lucht, die meer dan drie vierden van het paneel inneemt, een sterk bruin getint, vlak landschap overwelft. Vervolgens was in fijne grijzen o. a. geschilderd No. 32 (Paravicini Vischer, Bazél), een stukje, dat dateert uit de bekende collectie Rothan, die zoo rijk was aan prachtige van Goyens.

Er waren op de tentoonstelling, behalve de voor den meester typische werken, verschillende, die door hun bijzonderen durf uit den band sprongen. Tot deze categorie behoorde onder meer No. 9 (Kleinberger, Parijs), een doek van groote afmetingen, interessant door de twee groote figuren, die links op den voorgrond zitten; het was opmerkelijk te zien met hoeveel gemak hier de landschapschilder de ruwe gezichten dier twee vagebonden had opgesmeerd. Weinig werken van hem bestaan er met groote figuren er op en sinds de »Tronie'', die in een ouden inventaris voorkomt, verloren is gegaan, zijn voorbeelden van zijn veelzijdig talent als voorgaand van veel belang. Vervolgens dient vooral No. 21, »Opkomende storm'' (Dr. C. Hofstede de Groot) vermeld te worden als iets geheel ongewoons; in dit sombere stuk heeft de schilder op een buitengewoon aangrijpende wijze de drukkende, zwoele stilte, die een storm op zee voorafgaat, weergegeven. No. 26 (Léon Janssen, Brussel) behandelt een reeds losgebroken storm op 't water; het opvallende van dit stukje bestaat in een helwitte wolk, die de meester brutaalweg midden in een loodzwarte lucht heeft geplaatst. Ongewoon grootsch was No. 31, een riviergezicht met rechts de overblijfsels van een groot kasteel (Thomas Agnew & Sons); hierop staat een prachtige lucht, met een floers van grijze wolkjes bedekt, waardoorheen de ondergaande zon op een fantastische wijze zijn gouden stralen zendt. En dan dat uiterst fijngevoelde stukje No. 36, »Buiig weer'', van Arthur Kay! Bijna niets dan één grijze regenlucht, waar tal van wolkjes zich opstapelen en langs elkaar schuiven, terwijl een gladde watervlakte, waaruit een prachtig in toon gehouden bolwerk opstijgt, dit zilveren gewelf weerspiegelt. Van die uitgestrekte vergezichten, die van Goyens roem zoozeer rechtvaardigen, zagen wij er ook enkele, waarvan het mooiste buiten twijfel Humphry Ward's stukje was (No. 23). Verwonderlijk hoe in di

paneeltje van 30×45 een onmetelijke ruimte, zooveel als het oog maar opeens kan omvatten, is weergegeven!

Doch wij zouden dit overzicht te wijdloopig maken, indien wij ons tot een vermelding van alle mooiste stukken lieten verleiden, ook al hebben bijv. de zes aantrekkelijke schilderijen van de firma Frederik Muller & Co zelve, en Kleinberger's «Gezicht op Leiden» evenveel aanspraak op een bewonderend woord als de hierboven genoemde nummers.

Wat de teekeningen-afdeeling betreft, deze heeft weer eens bewezen welke wetenswaardige feiten aan het licht kunnen komen door een vereeniging van een groot aantal werken van één meester. Zoo bleek bijv. dat van Goyen een jaar nadat hij het doorwerkte gezicht op Leiden had geschilderd, hetzelfde nog eens uitvoerig in teekening bracht (No. 50). Vervolgens liep het hier sterk in het oog, hoe buitengewoon vruchtbaar in teekeningen het jaar 1653 is geweest; nauwelijks was er op de expositie een serie teekeningen bij elkaar te vinden uit alle jaren van 1620 tot '52, terwijl er niet minder dan 28 van de 69 gedateerde teekeningen het jaartal 1653 droegen. Bovendien was het hier gemakkelijk vast te stellen, welke teekeningen door tijdgenooten en latere graveurs in prent waren gebracht.

Gelukkig, dat deze tentoonstelling inderdaad een groot succes is geweest: zij werd door meer dan 12000 menschen bezocht en uit de algemeene opinie van het ontwikkeld publiek viel op te maken, dat het door werkelijke belangstelling de vroegere vergetelheid, waarin het van Goyen had gelaten weer goed maakte. Het zal de heeren Frederik Muller & Co. aanmoedigen, een volgenden zomer iets dergelijks ter hand te nemen; er worden dan ook al plannen gemaakt en wij hopen, dat die door de verzamelaars met evenveel enthousiasme zullen worden begroet als nu het geval was.

FRIJS LUGT.

Oude Monumenten.

Amsterdam.

Het »Huis met de Hoofden», een bouwwerk van Hendrik de Keyzer, op de Keizersgracht bij de Leliegracht alhier, zal gerestaureerd of liever geheel vernieuwd worden. Er wordt een groote steiger om gehouwd ten dienste van teekenaars die het geheele bouwwerk en al de koppen, ornamenten en andre sieraden tot in de kleinste bijzonderheden zullen nateekenen. Is dit geschied dan gaat men den gevel afbreken en een nieuwen zetten, die in niets zal afwijken van den ouden en zoo zal dan over een jaar het bekende »Huis met de Hoofden» als een phénix uit zijn asche herrijzen.

(*De Opmerker*, 1 Augustus 1903.)

De toren der Eusebiuskerk te Arnhem zal eindelijk onder handen genomen worden. De gemeenteraad heeft, nadat tevergeefs gehoopt was voor een algeheele restauratie rijkssubsidie te ontvangen, alvast f 1800 toegestaan voor dringende herstellingswerkzaamheden, waarvoor verder f 20.000 benodigd zullen zijn.

(*De Bouwwereld*, 5 Augustus 1903.)

De Broerekerk te Bolsward.

Nadat op de begrooing voor 1903 een subsidie voor de restauratie dezer kerk was uitgetrokken, is met de werkzaamheden een begin gemaakt. Men verwacht, dat hiervoor 3 jaren zullen vereischt worden. Het dagelijksch opzicht is opgedragen aan den Heer Vrijburg gemeente-architect te Bolsward, terwijl ook van Rijkswege toezicht wordt gehouden.

De Broerekerk is na de Grootte kerk te Leeuwarden, die in 1245 werd gesticht, de oudste nog aanwezige kloosterkerk in Friesland. Zij is in 1270 – of volgens anderen in 1218 – gebouwd en is een zuiver Friesch bouwwerk ontworpen door den abt Hoyte van Lidlum, die ook de plannen maakte voor de kerken te Baijum- en de St. Ursula-kerk bij Tjummarmum. De kerk is van Friesche moppen gebouwd. In 1684 werd er een nieuwe toren op geplaatst, die weinig met den stijl van het gebouw strookte, en ook de ramen, de deuren en het dak zijn niet meer in den ouden vorm bewaard. Uit eene oude teekening blijkt, dat in de Middeleeuwen op den topgevel geen toren stond, doch enkel een vierkant stuk metselwerk, evenals op de punten der gevels van den Martinitoren. Wel stond in dien tijd op den Broerekerk een torentje, maar veel verder naar achteren bij het begin van het koor.

(Zie uitvoeriger *De Opmerker*, 1 Augustus 1903.)

Het groote Hunebed bij Borger ¹⁾.

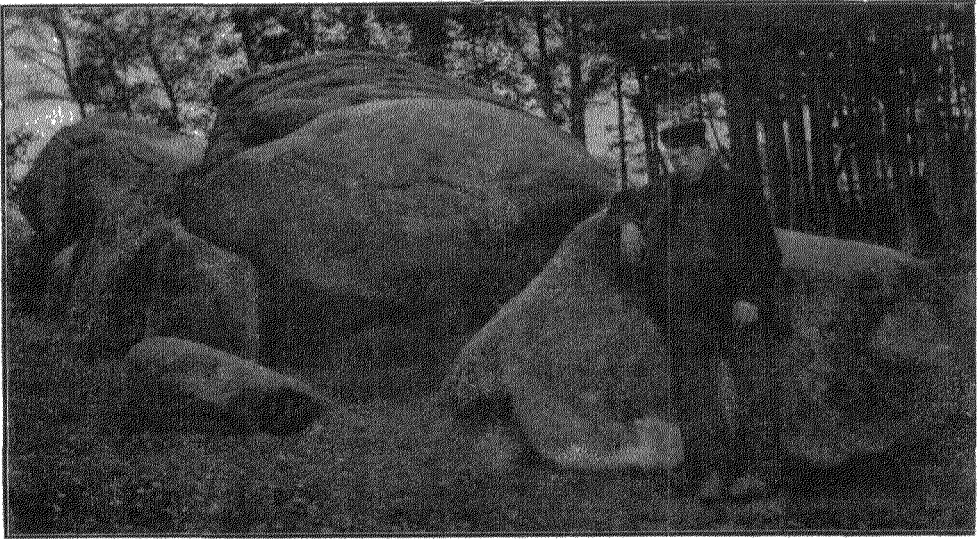
Aan een schrijven van den Heer G. J. Landweer Jz. te Hoogeveen ontleenen wij het volgende:

Sinds jaren heeft het Rijk zich de zorg voor het behoud der Hunebedden aangetrokken door deze tot Rijks eigendom te maken en jaarlijks een klein bedrag voor het onderhoud dezer monumenten uit den voortijd op de begrooing uit te trekken. De goede zorgen strekken zich zelfs tot de omgeving uit, waarbij het alleen valt te betreuren, dat de zuinigheid er toe heeft gevoerd om een wel wat te kleine strook rond de Hunebedden te onteigenen. Bij het groote Hunebed is o. a. slechts 17.20 A. onteigend!

¹⁾ Het hierbij afgedrukte gezicht op het groote Hunebed bij Borger is genomen vóór de besproken verandering.

Het gevaar dreigt dus, dat bebosschingen en ontginningen de Hunebedden te zeer gaan insluiten. De zuidkant van het heuveltje, waarin de grafkelder bij Eest voorkomt is ten gevolge van zandgraving in aangrenzende particuliere gronden zelfs reeds zoo atgebrokeeld dat de grenspaaltjes omgevallen. Door een grooter strook van den in die streken weinig kostbaren grond te onteigenen ware hierin te voorzien

Te Borger is thans het dennenboschje, dat op het aan het Hunebed grenzend terrein was aangelegd, weer geveld, waardoor het Hunebed nu weder, tijdelijk althans van verre zichtbaar is. Eene groote verbetering, die echter des te meer het minder gewenschte doet uitkomen der verdere

veranderingen. Men heeft op het terrein van het boschje een lief Engelsch tuintje met kleine paadjes en heestertjes en bloemetjes ontworpen, dat voor een paar achttiende eeuwse beeldgroepen wellicht eene allerliefste omgeving zoude vormen, doch hier zeker misplaatst is.

Hoe geheel anderen indruk maken niet de Hunebedden bij Drouwen, die zich zoo krachtig afteekenen tegen de ruime lucht hoven de eenzame uitgestrekte heidevelden!

Het Drouwener zand, een zand- en heideveld van \pm 300 H. A., is thans het eigendom geworden van den Oranjebond van Orde, die tot bebossching zal overgaan. De voorzitter heeft reeds toezegging gedaan om aan de hierbij waarschijnlijk te verwachten vondsten van oudheden de noodige aandacht te doen schenken. Het is te hopen, dat ook bij den aanleg van den Noord-Ooster Locaalspoorweg dit punt niet uit het oog worde verloren.

Deventer.

Men schrijft ons: In het laatst verschenen bulletin van den Oudh. Bond las ik een bericht over de onlangs gevonden muurschildering in de Bergkerk te Deventer, overgenomen uit uw blad. Gaarne onderschrijf ik de daarin gegeven critiek, dat het gelaat van Jesus, die op deze muurschildering de hoofdpersoon is. »treffend mooi door de zachtheid van de uitdrukking» is, doch dat het tafereel den Zaligmaker voorstelt, staande in het rechtsgebouw, gekleed zooals hij door den Joodschen raad voor Pilatus werd gezonden, is geheel onjuist. Uit de Latijnsche woorden op den spreukband — de heer W. te Riele Sm., architect te Deventer, heeft er trouwens reeds op gewezen — blijkt duidelijk, dat deze den Latijnschen tekst van Johannes XX, vs. 26—28 weergeven. Het tafereel stelt dan ook voor: den verzezen Christus, den ongelooovigen St. Thomas terecht wijzend. Jezus heeft niet, zooals in het bericht gezegd wordt, een rietstok, maar een kruis of verrijzenisvaan in de hand.

N. R. Ct., 20 Augustus, II Bl.

Groote of O. L. Vrouwekerk te Dordrecht.

De restauratiewerkzaamheden zijn begonnen met het leggen van een houten zoldering in het koor op de hoogte van het triforium. De witlaag wordt nu voorzichtig verwijderd van de natuursteenen ribben en, waar noodig, van de gemetselde gewelfvelden. Hierbij is gebleken, dat enkele velden dringend versterking noodig hebben. Van de door het overwitten onkenbare laat-middeleeuwsche schilderingen in het midden der bogen en aan de gewelven zijn er twee voorzichtig ontbloot. Het bleek een decoratieve bladversiering te zijn met diervormen en moorenkoppen in het midden. Aan de gewelfvelden zijn tot heden geen sporen van schildering ontdekt.

Het is te hopen, dat men de thans ontbloote schilderingen zooveel mogelijk ongeschonden late en niet, gelijk in de laatste jaren bij kerkrestauraties wel eens is geschied, door al te groote ijver om te restaureeren aan de schildering alle waarde ontneme door het oude vrijwel te vernietigen door overschildering of bijwerken en ons hiervoor slechts in de plaats te leveren een voor de kunstgeschiedenis geheel waardelooze hedendaagsche copie.

Restauratie grafelijke zalen te 's Gravenhage.

Uit het rapport van de Commissie van Advies, ondertekend door de HH. C. Muysken en D. E. C. Knuttel, als voorzitter en secretaris, gericht aan den Minister van W. H. en N., ontleenen wij het volgende:

De ijzeren kap met de kolommen, die in 1862 ten onrechte in plaats van de oude houten kap kwam, is gesloopt en daarvoor is weder een kap van eikenhout, in éne overspanning in de plaats gekomen.

Met de binnenbetimmering werd aangevangen Een nieuwe steenen vloer werd aangebracht van Gobertangesteen, overeenkomende met dien uit de 15e eeuw. Nieuwe vensterposten werden aangebracht en de ramen zijn in bewerking.

Bekend is het, dat de Hofzaal voortaan zal gebruikt worden voor de vereenigde zitting der 1e en 2e Kamer bij gelegenheid der opening van de beide Kamers der Staten Generaal door H. M. de Koningin.

Met de herstelling der Rolzaal is nog niet begonnen. Hierbij had alleen het noodige onderzoek plaats om de constructie der restauratie vast te stellen. Bij dit onderzoek bleek het gebouw zich in een zeer bouwvalligen toestand te bevinden, zoodat de herstelling met de meest mogelijke zorg zal moeten geschieden.

IJpendam.

Het monumentale kerkgebouw der Ned. Herv. Gemeente alhier moet hersteld worden. Als het Rijk eene kleine bijdrage toestaat, kan tot publieke aanbesteding worden overgegaan. De aanvraag om subsidie werd aan de regeering verzonden, doch het antwoord is nog niet ingekomen.

N. R. Ct. 27 Juli, II A.

De kerk te Oudeschild, (Texel) is door den bliksem getroffen. Hij moet ingeslagen zijn bij den stang van den weerhaan, vervolgens boven in de kerk door een zoldertje zijn gegaan en of in den vloer der kerk of door de torenopeningen zijn uitgegaan. Er ontstond brand, welke echter tot den toren beperkt bleef. Omtrent de bijzonderheden betreffende het bedreigde bouwwerk verwijzen wij naar »Noord-Hollandsche Oudheden'' (A. W. Weissman en G. van Arkel).

(De Bouwwereld, 12 Augustus 1903).

Het gesloopt voormalig bieraccijnshuis te Rotterdam.

Vlak bij de Groote of St. Laurenskerk, tegenover den schoonen ouden toren op den hoek der kleine Torenstraat stond het hierboven genoemd huis, gebouwd omstreeks 1610 en dat ondanks allen eenvoud toch dikwijls wegens het sprekend cachet der Renaissance mijne aandacht getrokken had en waarvan ik nooit had kunnen denken dat dit nog vrij stevig huis met zijn hoog dak en pittigen frontonlijst zoo spoedig en ongemerkt tot het verleden zoude behoord hebben. Verbaasd stond ik dan ook, op zekeren morgen hier toevallig passeerend, de laatste slooping van nog eenige meters muur gade te slaan en werd ik onwillekeurig eenigszins ontroerd over het verlies van een der laatste vrienden in deze stad, als ik zoo de gebouwen noemen mag, die door hun echten stijl ondanks alle bescheidenheid en

Hollandsche nuchterheid zoo gaarne door ons gezien worden. Een of andere mededeeling uit couranten of anderszins had ik daarover niet vernomen, misschien is zulks mij ontgaan, totdat mij het Rotterdamsch Zondagsblad in handen kwam, waarin de Heer v. Rijn eene beschrijving gaf over bedoeld gebouwtje en o. a. aldus aanving:

»Het reservebrandspuithuis, telefoonnummer 1504, zooals het in zijn nederigen vorm achter de Grootte kerk stond, behoort binnenkort tot het verleden. 't Is voor den liefhebber der geschiedenis van Rotterdam alweer jammer, dat een gebouwtje als dit moest verdwijnen. In onze stad blijft zoo zachtjesaan niets over dat getuigt van den bouwstijl onzer vaderen en om die reden hadden we gaarne het nederige geveltje gespaard gezien, dat met het wapen onzer stad in 't fries, toonde gebouwd te zijn »totter stede interest'. Maar 't mocht niet zijn. De veiligheidsdienst eischt grooter ruimte en daar de plaats voor dit doel een centraalpunt moet zijn en de grond in het centrum der stad moeilijk te vinden is en duur betaald moet worden, hebben we ons hier nolens volens aan het utiliteitsbeginsel te onderwerpen, enz.»

We moeten aannemen dat dit laatste het geval is, want ware dit zoo niet, allicht had een der drie architecten Raadsleden, die wij in onzen Gemeenteraad hebben, een woordje voor 't behoud van dit typisch gebouwtje ten beste gegeven, evenals de Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap'', waarvan het doel toch op de eerste plaats »Bevordering der bouwkunst,'' zijn moet. En al moge het te Rotterdam, waar in alles en alles den handelsgeest de eerste en hoogste plaats inneemt, een dikwijls onbegonnen werk zijn voor zaken die bouwkunst raken te ijveren, al is men in dergelijke gevallen om zoo te zeggen in niet te groot gezelschap durven we toch verwachten dat volharden, herhaald pogen en hoog houden van beginselen in zake bouwkunst op den duur bij de energieke handelslui niet zonder invloed blijven zal. Wel is waar zullen de beste gebouwen uit vroeger tijden dan verdwenen zijn, maar ook bij den aanleg en uitbreiding eener nieuwe stad heeft de kunstzin geene geringe plaats in te nemen. Laat ons hopen dat Rotterdam ook als kunststad nog eens meer beteekenis moge verkrijgen. Thans rest ons niets dan bij de overblijfselen van dit gebouw nog eens in 't kort de geschiedenis ervan te memoreeren.

G. van Reijn geeft in zijne beschrijving van Rotterdam slechts zeer weinig over dit huisje. Zeker echter is het dat in dit huis de accijnsen op bieren werden voldaan, en dat hier bijv. in 1749 één gulden en vier stuivers accijns moest betaald worden van elk vat bier door de tappers ingeslagen.

Later in het begin der negentiende eeuw toen de philanthropie zich ook in deze stad met goedkoope en doelmatige voeding ging bezig houden, werd dit gebouwtje ingericht tot soepkokerij naar de methode en vinding van Benjamin Thompson, den wetenschappelijken Amerikaan in 1753 te Rumbold geboren en door de Engelsche regeering later tot Graaf van

Rumford verheven en waarnaar het toen overal bekend voedsel, Rumfordsch soep, genoemd is. Slechts korten tijd had echter deze soepuitdeeling hier plaats. Volgens v. Reijn werd het tot »magazijn van verlichting'' gepromoveerd. De vulling der olielampen, het schoonmaken der pitten enz. geschiedde in dit gebouwtje en de verlichting van Rotterdam heeft dus nauw in verband gestaan met dit gebouwtje.

Door de latere gasverlichting verdwenen de olielampen, het magazijn voor verlichting verloor zijn reden tot bestaan en werd op non-activiteit gesteld, doch het gebouwtje dat goede bewijzen gegeven had bestand te zijn tegen brandbare materialen, ofschoon er wel den 4de Augustus 1837 een brand in uitbarstte die spoedig gebluscht werd, zou geen andere bestemming krijgen dan in verband met vuur of lichtartikelen, en werd ingericht tot reservebrandspuithuis, wat het gebleven is tot aan de slooping.

Thans zal er een gebouw verrijzen, voldoende aan veel hooger gestelde eischen in zake blusmiddelen, wat in deze groote stad zeker niet overbodig is.

De herinnering aan het nederig gebouwtje zal bewaard blijven door de bewaring der voornaamste gebeeldhouwde fragmenten, welke in 't toekomstig? stedelijk museum eene plaats zullen krijgen en door eene nauwkeurige gemaakte teekening alsook eene aquarel van D. Langendijk, waarop het duidelijk staat afgebeeld.

Rotterdam, Juli 1903.

JAC. v. GILS,
Architect.

Stadhuis te Sluis.

Te Sluis is deze week het hersteld stadhuis weer voor den gemeentelijken dienst in gebruik genomen.

Het stadhuis dagteekent van 1396 en is zeker een van de oudste en merkwaardigste gedenkstukken van Middeneeuwsche burgerlijke bouwkunst in Nederland. De prachtige bovenzaal heeft balken, steunende op fijne gebeeldhouwde sleutelstukken en kraagstenen.

De klok is in 1395 gegoten door Jan Leenknecht van Aaltre; het beeldje, dat het uur slaat (»Jantje van Sluis'') werd gemaakt door Jacobus Huusse en Antoine den Beeldsnijder.

Voor de herstellingswerken heeft de Gemeente een Rijkssubsidie ontvangen van f 20.000, terwijl de meubileering, enz. een geschenk van een inwoner is.

De Bouwwereld, 29 Juli 1903.

Twello.

Onder leiding van den heer W. te Riele Gzn., architect te Deventer, wordt de Ned. Herv. kerk te Twello gerestaureerd. Deze kerk, geheel van baksteen opgetrokken en éénbeukig, dagteekent uit de 14de eeuw. In het begin der 15de is zij aan het kooreinde omgebouwd, dat toen vernieuwd en hooger opgetrokken is.

Aan dat kooreinde zat van buiten een gehouwen steen, voorstellende twee donateurs (priesters) bij een Calvarieberg. Deze steen, een mooi stuk werk uit het begin der 16de eeuw, zal binnen in de kerk gemetseld worden.

De ramen, welke oorspronkelijk baksteenen band- en zandsteenen middenstijlen met couronnement hadden, zullen weer in hun oorspronkelijken toestand gebracht worden.

Het portland-cement, dat al het opgaande muurwerk dezer kerk bedekte, wordt natuurlijk verwijderd. Aan de noordzijde is dit reeds geschied. Het metselwerk er onder wordt bijgewerkt en opnieuw gevoegd. De gevel der sacristie aan de noordzijde, welke uit de 14de eeuw dateert, is reeds geheel hersteld op het zetten van het glas in de ramen na. Op zeer eigenaardige wijze zijn in de 16de eeuw de ramen in dezen gevel ingebouwd.

(*De Bouwwereld*, 12 Augustus 1903).

Het huis Zoudenbalch te Utrecht.

Midden Augustus is te Utrecht het huis Zoudenbalch in de Donkerstraat afgebrand, een voornaam heerenhuis uit omstreeks het jaar 1465, uitvoerig behandeld in Muller's »Oude huizen te Utrecht'' bl. 16—18, 30 en 31.

Het huis was reeds zeer vervallen en de belangrijkste onderdeelen, den schouw en een deurversiering, waren in 1875, bij de stichting van het nieuwe R. C. Weeshuis, naar den nieuwen bouw overgebracht.

De zeer fraaie oude gevel van grijzen gehouwen steen met de buitengewoon fraaie toegangspoort is nog grootendeels behouden. Het is daarom te hopen, dat de Armenkamer den gevel zal herstellen.

Het kasteel te Wijchen.

Twec uren ten zuid-westen der stad Nijmegen ligt het dorpje Wijchen, welke plaats door het aanwezige kasteel met zijn omringend geboomte, eene ongeëvenaarde bekoorlijkheid heeft.

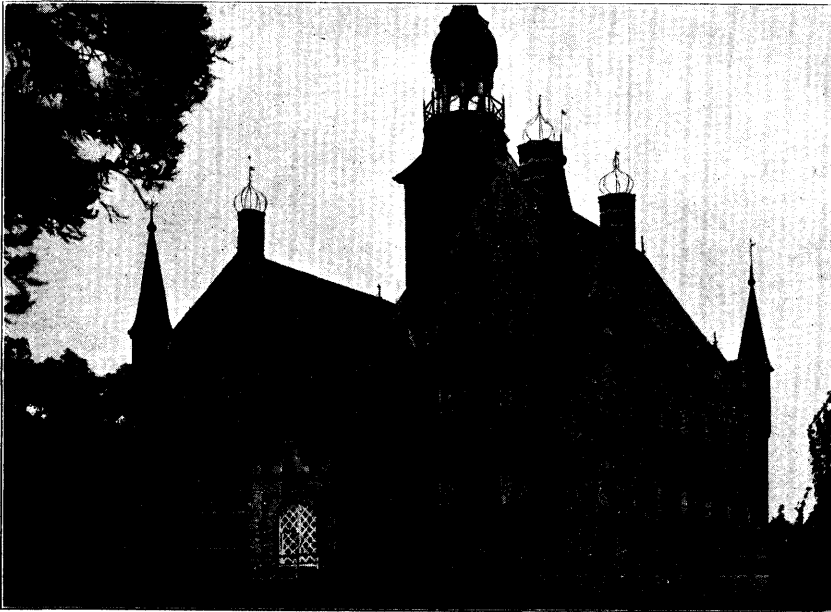
Dit zeer schilderachtige uit het begin der 17de eeuw dagteekenende kasteel ligt in de kom der gemeente; het wordt door eene gracht omgeven; heerlijke moestuinen en boschrijke wandelingen sluiten hierbij aan, zoodat dit ruim 5 hectaren groote landgoed als een der schoonste sloten van Nederland is te beschouwen.

De toegang leidt aan de oostzijde door eene poort naar den voortuin. Ten noorden liggen de boerderij met stalling en de woning van het dienstpersoneel. Van uit dezen voortuin treedt men over een ophaalbrug het eigenlijke kasteel binnen.

In een 11,60 M. lang en 3,50 M. diep voorgebouw bevindt zich de doorrit, links de vroegere portierswoning. De binnenplaats meet 10 M.—6 M. Rechts aan het einde is de traptoren, die naar de verdiepingen leidt.

Om de binnenplaats zijn de verschillende lokalen gegroepeerd. Oorspronkelijk was het gedeelte ten zuiden van den traptoren en der binnenplaats eene open hal, die, door vijf ellipsvormig getoogde kruisgewelven gedekt, aan de buitenzijde afgesloten was, en met de binnenplaats, op drie vrijstaande kolommen rustende, in verbinding stond. Door het aanbrengen van muurtjes is deze hal in eenige bewoonbare vertrekken herschapen.

De vertrekken der gelijkvloers-verdieping bestonden uit vier groote ver-

trekken, waarvan het lokaal in verbinding staande met den traptoren waarschijnlijk als vestibule dienst deed.

Het heeft n.l. in tegenstelling met de andere ruimten een steenen vloer, en bezat bovendien een toegang tot de onder de noord-oostelijke kamer in den kelder gelegen keuken.

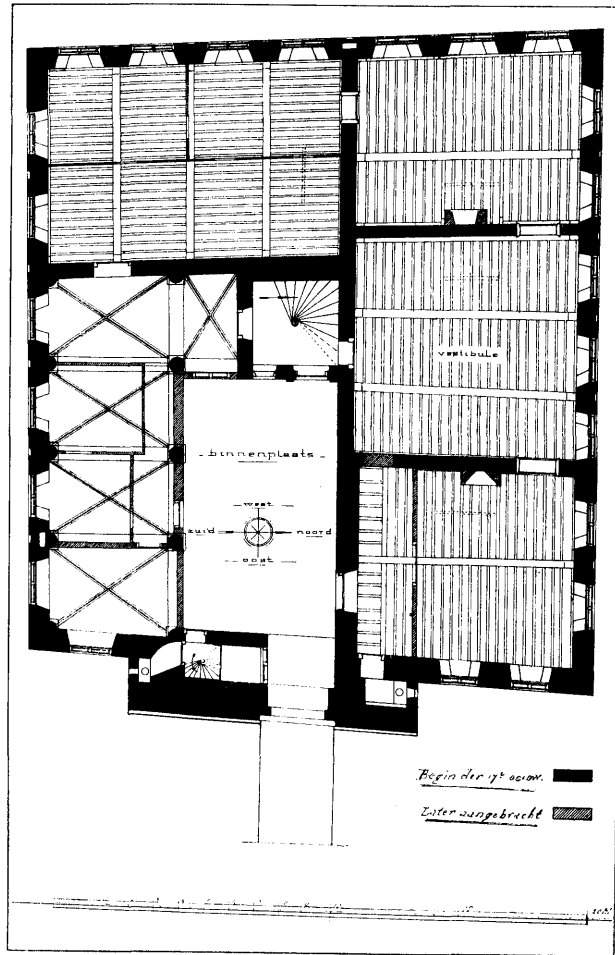
Deze toegang is thans dichtgemetseld.

Het vertrek in den zuid-west hoek meet 11,85 M.—7,84 M., het is nu door eenige schotten in drie deelen verdeeld. De kamer in den noord west hoek is 8,86 M.—6,86 M. De vestibule is 8,86 M.—8,90 M. en de kamer ten noord-oosten 6,19 M.—7,55 M. Al deze vertrekken van meer dan 4 M. hoogte hebben nog zichtbare zware moerbinten met sleutelstukken en kinderbinten; zij hadden eertijds groote schoorsteenen (eenige hadden 1,50 M. voorsprong en waren 2,40 M. breed), die nu weggebroken of door moderne zijn vervangen.

De trap opgaande, bereikt men de 1ste verdieping. Hier is de hoofd-

indeeling der lokalen dezelfde als die der gelijkvloers-verdieping, alleen verkrijgen twee vertrekken aan de noordzijde door het aanbrengen van een gang eene mindere diepte, terwijl boven de hal vier vertrekken van gewone afmetingen zijn aangebracht.

Boven den doornit en de portierswoning in het voorgebouw, is op deze

verdieping eene 10,76 M. lange ruimte, welke door sierlijke ellipsvormig getoogde gewelfjes wordt gedekt. Deze ruimte is, evenals de vertrekken boven de hal, ook bereikbaar langs eenen in de portiersloge aanwezigen kleinen wenteltrap.

Al deze genoemde vertrekken van $\pm 3,50$ M. hoogte zijn echter door schotten in kleine ruimten verdeeld.

Ook op deze verdieping zijn alle moer- en kinderbinten zichtbaar, terwijl alle oude schoorsteenen gedeeltelijk afgebroken, gedeeltelijk door moderne zijn vervangen.

De zolder bevat een zestal vertrekken.

De muren, die op de gelijkvloers-verdieping de hoofdvertrekken van elkander scheiden, zijn opgemetseld tot tegen de dakschilden en steunen de nog aanwezige schoone architectonische schoorsteenen, die boven de daken te voorschijn komen.

In het westelijke dak zijn een paar schoorsteenen verdwenen.

Op de vier hoeken van het gebouw zijn cirkelvormige (1,29 M. in middellijn binnenwerks) uitgekraagde hoektorens; elke toren heeft drie thans dichtgemetselde vensters, van waaruit men eertijds den omtrek kon verkennen.

De zolder wordt bereikt langs den in den traptoren aanwezigen spiltrap, waarvan de spil, door het aanwezig zijn eener ingekepte spiraalvormige moulure, dienst doet als leuning.

De in den toren nog aanwezige drie hooger gelegen vertrekken en de kap bereikt men langs een in den noord-west hoek gelegen kleinen spiltrap.

Het bovenste vertrek heeft aan alle zijden kruisvensters, van waaruit men een schoon en ver uitzicht heeft. In dit vertrek zijn muurstijlen en corbeels, die de daarop rustende kapconstructie steunen. Opgemerkt dient te worden, dat de meeste vensters en alle corbeels zeer sierlijke 17de-eeuwsche profielen te zien geven.

Tot de kelders geven onder den spiltrap in den traptoren een elftal treden toegang. Aan de westzijde vindt men twee kelders, waarvan de noordelijke in het midden een pijler heeft, die vier zwak getoogde kruisgewelven draagt. De zuidelijke kelder wordt gedekt door 7 troggewelven, rustende op houten balken. Deze kelder is door een muur in twee deelen gedeeld, terwijl de houten balken door pijlers zijn ondervangen. Aan de noordzijde van het gebouw vindt men drie kelders, waarvan de oostelijke de reeds genoemde keuken is. Behalve den schoorsteen is nog een oven aanwezig. De treden, toegang gevende tot de vestibule der gelijkvloers-verdieping, zijn nog in wezen; op de zevende trede is de doorgang gedicht. De keuken heeft een houten plafond (binten met kinderbintjes), de beide andere kelders zijn van een ellipsvormig getoogd steenen gewelf voorzien. De twee kelders aan de zuidzijde hebben eene dergelijke afdekking.

Onder het voorgebouw zijn een paar gewelfde vertrekken, die vermoedelijk als gevangenis hebben dienst gedaan; een dezer heeft geen licht noch luchtgat dan door eene kleine opening uit de tweede hand. In de zijhoeken zijn beerputten, die alleen van buitenaf bereikbaar zijn.

Nog zijn naast den trap en onder de binnenplaats eenige ellipsvormig gewelfde kelders, die van buitenlicht en lucht verstoken zijn.

De ruimte tusschen de kelders naast den trap en die onder de binnenplaats wordt ingenomen door een regenput.

Het geheele gebouw, ja zelfs de binnenplaats, is derhalve onderkelderd.

De keldervloeren liggen boven het waterpeil, zoodat nooit last van het grachtwater is te duchten.

In den volksmond wordt beweerd, dat het gebouw zooveel kelders heeft als maanden in het jaar, dat de vertrekken overeenstemmen met de weken, de ramen met de dagen van het jaar en de vensterruiten met de uren.

In werkelijkheid bezit het kasteel 12 kelders; oorspronkelijk had het zeker niet meer dan ± 30 vertrekken, doch later kan, door het aanbrengen van schotten, het aantal tot 52 gestegen zijn; het aantal ramen is beduidend minder dan 365, doch berekent men voor elk kruisvenster 4 ramen dan wordt het getal 365 wederom overschreden.

Is het plan van het gebouw doelmatig, praktisch en eenvoudig voor een tot bewoning bestemd gebouw ingedeeld, ook de uitwendige ordonnantie is degelijk en hoogst eenvoudig, zóó eenvoudig zelfs, dat men ook hier weder bewondert, hoe met zoo weinig gezochte middelen een schoon en schilderachtig geheel verkregen kan worden.

Het gebouw heeft aan alle zijden op ± 1.40 M. boven den waterstand eenvoudige keldervensters, van ramen en gesmeed ijzeren traliën voorzien.

Alle vensters der beide verdiepingen hebben onvoltooide kruiskozijnen, de benedenhelft alleen heeft een middelstijl. Deze benedenhelften hebben naar binnen openslaande ramen en naar buiten draaiende luiken, terwijl het bovengedeelte één raam met vrij groote ruiten bezit.

Worden de meeste vensters uit dit tijdperk gewoonlijk door ellipsvormige bogen gedekt, deze zijn op eene eenigszins andere wijze afgesloten.

Als versiering vindt men tusschen de vensters 30 c.M. breede, 10 c.M. diepe en 2.80 M. hooge indiepingen.

Tusschen alle vensters zijn ter hoogte der inwendige moerbinten sierankers, voorstellende eene dubbele duidelijk afteekende *E* en een gesloten *S*.¹⁾

Het noordelijke en westelijke dak is hooger dan het zuidelijke; zij zijn allen overstekend en uitwendig zonder goot. Groote dakvensters met onvoltooide kruiskozijnen en met sterk overstekende bekappingen zijn in de daken aanwezig en verlichten de zolders, terwijl eertijds kleinere hooger geplaatste dakvensters op de vlieringen licht bezorgden, en tevens aan de groote dakschilden hunne eentoonigheid ontnamen. Uit het noordelijke dak komen twee zware goed bewerkte schoorsteenen te voorschijn, die in plan den vorm hebben van twee elkander snijdende kwadraten; de schoorsteen in het zuidelijke dak heeft in plan den vorm van drie verbonden cirkels.

Op de hoeken van het gebouw zijn uitgekraagde wachttorens, welke door achthoekige slanke helmen zijn gedekt. Deze omschrijving past op alle gevels, het voorgebouw wijkt echter hiervan af.

1) De dubbele *E* bestaat uit eene gewone en eene omgekeerde *E* te zamen verbonden.

De *S* wordt gesloten genoemd omdat hier eene rechte lijn door de uiteinden der *S* is aangebracht.

Zijn de muren van het kasteel over het algemeen 0.85 M. zwaar, de muur van het voorgebouw is 1.47 M. en heeft op de gelijkvloers verdieping behalve de toegangspoort geene openingen.

De poort is eenvoudig en van witten steen; boven de hoofdstijl is in het midden eene steenen versiering, waarvóór op een houten voetstuk een houten buste staat.

Links en rechts flankeeren ingemetselde steenen, welke twee doorelkander gestrengelde *E*'s, — de naamcijfers van Dom Emanuël van Portugal en van prinses Emilia van Nassau, zijne gemalin, — als versiering bevatten, en waarboven een kroon is, de middenpartij.

De eerste verdieping heeft acht kleine vensters (elke zijgevel heeft een dergelijk venster), welke de reeds genoemde 10,76 M. lange gewelfde ruimte verlichten. Tusschen deze vensters zijn 25 cM. breede halfcirkelvormige colonnetten, waarop eigenaardige boogjes rusten, die het 13 cM. vooruit-springende overige deel van den gevel dragen. Deze colonnetten zijn van baksteen en voorzien van voetstukken en kapiteellijsten; zij zijn zeer rijk en kunstig torsgewijze bekapt en doen met de daarop rustende boogjes aan het laatste tijdvak der gothiek denken.

In het hoogere gedeelte zijn boven de vensters een achttal nissen, waarvan de even nummers cirkelvormig, de oneven nummers overhoeksche vierkanten zijn.

In deze nissen zijn op hout zinnebeeldige voorstellingen geschilderd, de latijnsche thans verminkte onderschriften zijn op ijzeren plaatjes daaronder aangebracht; deze voorstellingen en onderschriften worden hieronder opgegeven.

Tusschen de genoemde ronde en vierhoekige nissen zijn evenals in de andere gevels lange smalle ondiepe gleuven.

Ook in dezen gevel komen als sierankers de dubbele *E* en de gesloten *S* voor.

Het gebouw heeft een laag dak, waarover de middentoren, die het gansche kasteel domineert, het best zichtbaar is.

De voorstellingen in de nissen met de herstelde spreuken zijn van links af te beginnen aldus:

1°. Een zon en een zonnebloem door andere planten omringd, met het onderschrift: »Non inferiora secutus,” d. i. Steeds het hoogere voor oogen.

2°. Vijf pijlen omstrengeld door eene slang, waarbij: »Vis nescit vinci,” d. i. Macht kan niet overwonnen worden.

3°. Een korenveld, waaronder: »Spes alterae vitae,” d. i. Hoop op het andere leven.

4°. De vogel Phoenix te midden van een brandend vuur door de zon beschenen, met het bijschrift: »Renovata luventus.” d. i. Een steeds vernieuwde jeugd.

5°. Twee in elkander gesloten handen uit wolken te voorschijn komende, waarbij: »Ditat, servat fides,” d. i. De trouw verrijkt en maakt sterk.

6°. Een leeuw, rustende met den klauw op afgeknaagde bekkeneelen, met het onderschrift: »Cessit victoria victis," d. i. De zege wijkt den overwonnenen.

7°. Een uit de wolk komende hand, den bliksem slingerend, waaronder: »Quis contra nos," d. i. Wie tegen ons.

8°. Een scepter en houweel gekruist, waarboven een doodshoofd, met het bijschrift: »Mors sceptris ligonibus aequat," d. i. De dood maakt vorst en slaaf gelijk.

De windwijzer op den toren stelt een Mercurius voor.

Het kasteel van Wijchen werd, naar men zegt, opgebouwd op de puinhoopen van een middeleeuwschen burcht. Voor deze bewering zijn echter geen genoegzame bewijzen. Dat het kasteel in zijn tegenwoordigen staat dagteekent uit het begin der 17de eeuw en gebouwd is voor, en bewoond is door Dom Emanuël, staat vast; de sierankers wijzen dit ook aan.

Dom Emanuël van Portugal is gehuwd geweest met Prins Maurits' volle zuster Emilia. De sierankers, eene met elkander verbonden dubbele *E* voorstellende, duiden op de *E* van Emanuël en de *E* van Emilia. Deze ankers zijn telkens afgewisseld en omgeven door andere ankers, een gesloten *S* voorstellende. Dit symbolisch monogram is aan de Franschen ontleend en berust op eene woordspeling. Het is n. l. een gesloten *S*, dit is *S* fermé = ferme *S* = fermesse, oud fransch voor fermeté, hetgeen het equivalent is voor fidélité.

Vaak plaatste men die teekens rondom den naam van den persoon, meestal eene dame, aan wie men zijn trouw wilde verzekeren.

Hier beduidt derhalve dit monogram, hetwelk afwisselt met de aaneengestregelde letters van Emanuël en Emilia, de trouw welke beiden verbond.

Deze symbolische ankerversiering stempelt derhalve het kasteel als een monument van de liefde, welke beide vorsten bezielde, toen zij alle bezwaren trotseerden om met elkander verbonden te worden ¹⁾.

1) Emanuël was een zoon van Antonio en pretendent der kroon van Portugal. Hij werd in Frankrijk en Engeland opgevoed, en nadat zijn vader overleden was, begaf hij zich met zijn broeder naar Nederland, om er in het leger van Leicester te dienen, daar de Staten hem hulp en bescherming hadden toegezegd. Zoowel zijn bevallig voorkomen als zijn rampspoedig lot wekten er groote belangstelling, — vooral bij Emilia van Nassau, eene dochter van prins Willem I. Zij ontmoette echter tegenkanting in hare neiging, zoowel bij de Staten als bij haren vollen broeder Maurits. Nadat zij echter nog eene vruchteloze poging bij dezen in het leger te Breevoort gewaagd had, om hem gunstig voor dien jongeling te stemmen, keerde zij naar Den Haag terug, verwijderde uit hare omgeving allen, die haar voornemen zouden kunnen verijdelen, bracht eenige vrienden als getuigen bijeen, en liet door een R. Katholiek priester — men zegt door Theobald Feeling — op den 7den November 1597 haar huwelijk met Emanuël inzegenen. Maurits was bij zijne komst te 's Gravenhage niet weinig verstoord, zoodat hij zijne zuster zijn hof te Delft liet betrekken, terwijl de

Alvorens den toestand van het gebouw te bespreken, dient opgemerkt te worden dat:

1°. aan het kasteel alleen witte of blauwe steen aanwezig is aan de toegangspoort, aan de banden boven de voormalige hal op de binnenplaats en aan de kapitelen der kolommen onder de hal. De banden en blokken aan het gebouw zijn derhalve later van cement aangebracht.

2°. alle kozijnen der 1ste en 2de verdieping niet oorspronkelijk doch later vernieuwd zijn.

3°. het eikenhouten voetstuk met het borstbeeld, Emanuël van Portugal voorstellende, boven de ingangspoort van lateren tijd is.

4°. de schilderijen op hout in de nissen aan den voorbouw met de onderschriften ook later vervaardigd zijn.

Het gebouw bevindt zich nog in een vrij goeden toestand. Eenige jaren geleden werd het nog regelmatig door de familie en erfgenamen van Baron d'Osy gedurende de zomermaanden bewoond, en het zal dan ook in die jaren niet aan de noodige herstellingen ontbroken hebben.

Het niet meer bewonen der hoofdvertrekken van het gebouw is oorzaak, dat het onderhoud in den laatsten tijd achterwege bleef en de toestand thans — over het algemeen overigens nog vrij goed — hier en daar te wenschen overlaat. Indien men het kasteel niet wenscht te bewonen en men hoofdzakelijk de instandhouding daarvan als monument van geschiedenis en kunst beoogt, zullen de reparatiën van ondergeschikten aard zijn.

Immers het muurwerk is over het algemeen solied, zakkoten die meestal oorzaak zijn van lekkages, zijn in zeer gering getal aanwezig, buitengoten (behalve die aan den voorbouw) bezit het gebouw niet, het loost zijn hemelwater rechtstreeks in de gracht.

De vensters der 1ste en 2de verdieping zijn goed, dank zij hunne latere vernieuwing.

De herstellingen zouden hoofdzakelijk moeten bestaan in het aanlasschen

Staten Emanuël eerst naar Schiedam en toen uit het land verwezen. De jonge echtgenoot begaf zich naar Wesel, en Emilia, die inmiddels tot eene zware ziekte vervallen was en verklaarde, dat zij zich wilde laten verhongeren, volgde hem derwaarts. Daar leefden zij in bekrompen omstandigheden, maar zeer gelukkig, en zij schonk hem onderscheiden kinderen. Omstreeks 1609 kwam er door bemiddeling van Philips Willem van Oranje eene verzoening tot stand en nadat zij in dat jaar te Delft was geweest, ontmoeten wij haar in 1620 met haar gemaal te 's Gravenhage. Laatstgenoemde ontving hier eene maandelijksche toelage van 500 gulden, doch daar deze te gering was, maakten zij in 1622 het plan, om gescheiden te leven, 't geen echter door tusschenkomst van graaf Floris van Pallandt verhinderd werd. Na den dood van Prins Maurits op 23 April 1625 te 's Gravenhage, betrokken zij het Kasteel te Wijchen. Later deed Emanuël afstand van zijn recht op den Spaanschen troon, ontving daarvoor een jaargeld van Philips II, verkeerde te Brussel aan het hof der aartshertogin Isabella en hertrouwde met een harer staatsdames, toen Emilia in 1629 overleden was. Hij zelf stierf den 22sten Juli 1638 in omstreeks 70-jarigen leeftijd.

van slechte moerbalken, het vernieuwen van zoldervloeren, het repareeren van eenige dakspanten, het beschieten der dakschilden en het aanbrengen van nieuwe leien.

Op de binnenplaats zijn eenige goten te herstellen, terwijl aan den toren eveneens eenige reparatiën moeten geschieden.

Toen door het afsterven van den eigenaar bij de erfgenamen het plan bestond het slot te verkoopen, werd naar men ons heeft medegedeeld door den rentmeester der familie het vorige jaar 18,000 gld. geboden voor het kasteel met de daarbij aansluitende terreinen. Ware deze koop doorgegaan dan zou het kasteel thans zijn gesloopt. Wanneer men berekent, dat voor \pm 4000 gld. eiken en andere houtsoorten in het bosch aanwezig is, dat het kasteel bij afbraak \pm 5000 gld. kan opbrengen en de grond daarna voor \pm 3000 gld. de Hectare zou kunnen verkocht worden, dan zou de geheele bezitting \pm 24.000 gld. opgebracht hebben.

De familie is op het bod van den Rentmeester niet ingegaan, omdat tegelijk met zijn bod eene hoogere aanbieding was ingekomen. Het kasteel zou daarna volgens couranten-berichten op 14 Mei l.l. publiek worden geveild, maar door bijzondere omstandigheden werd de verkoop uitgesteld tot Augustus.

Was het te vreezen, dat het kasteel in sloopershanden zou vallen, het is thans bekend, dat het aan zulk gevaar is ontkomen. Het kasteel is n. l. aangekocht door Mevr. de douarière Q. C. I. van Andringa de Kempenaer te 's Gravenhage voor de som van 26,850 gulden, die het eene herstelling zal doen ondergaan.

Dit schoone architectonische bouwwerk heeft gelukkig een koopster gevonden, wier doel het is het in stand te houden, zoodat dit prachtig monument met zijne boschrijke omgeving niet verloren zal gaan.

Het is te hopen, dat het, door kundige hand hersteld, nog vele jaren ons land tot sieraad strekke.

's Gravenhage, Sept. 1903.

ADOLPH MULDER.

St. Walburgskerk te Zutphen.

In de kerk zijn thans alle zoogenaamde tochtschotten verwijderd, hetgeen een prachtvol doorzicht met mooie lichteffecten heeft gegeven. Bij het wegbreken van een stovenhok in den zuidelijken kooromgang is op den dwarsmuur een fragment eener muurschildering aan het licht gekomen, waarop tot heden alleen een teer gepenseelde kop van een paus duidelijk te zien is.

N. R. Cz. 15 Aug. 1903. I C.

De Nieuwstadspoort te Zutphen.

Op voorstel van B. en W. besloot de raad om *f* 300.— te besteden tot restauratie. De westelijke zijmuur is nog over eene lengte van \pm 16 M. aanwezig, maar de oostelijke is dat nog slechts over eene lengte van \pm 4 M. Beide muren zijn zeer afgebrokkeld, terwijl vooral de bogen veel geleden hebben. In enkele dezer zijn reeds gaten gevallen.

Oorspronkelijk bestond de Nieuwstadspoort uit een poorthuis, geflankeerd door twee halfcirkelvormige torens, welke eene dikte van \pm 1.70 M. en een straal (binnenwerks) van \pm 2.68 M. hadden. In het begin der vorige eeuw werden echter de torens tot op de hoogte van den stadsmuur ingekort en het poorthuis zelf met den grond gelijk gemaakt. Jammer genoeg heeft de genie in Mei en Juni 1894 deze afgeknotte torens geheel afgebroken. Hiermee waren de laatste overblijfsels dezer middeleeuwsche poort verdwenen.

Lang nadat deze gestaan had, heeft men er, omdat men ze blijkbaar te zwak oordeelde, op eenige meters afstand eene tweede poort voorgezet, welke thans gerestaureerd zal worden.

Sedert een paar eeuwen is daarvan niets meer over dan een schilderachtige bouwval. Alle schrijvers hebben echter de fout begaan, de oorspronkelijke poort en de later daarvoor geplaatste voor een gelijktijdigen bouw aan te zien. Tusschen beide poorten lag een brug, waaronder de stadsgracht doorstroomde en die aan weerszijden door een muur begrensd werd. In deze muren, welke van de straks genoemde halfcirkelvormige torens tot aan het voorfront der buitenpoort liepen, waren halfvol gemetselde bogen met schietgaten uitgespaard. De brug zelf was zeer waarschijnlijk met planken gedekt en had dus geen steenen gewelf. Voor de buitenpoort lag een valbrug. De gaten, waardoor de kettingen liepen om haar op te halen, zijn in het voorfront der poort nog goed zichtbaar, één ervan is nog met gehouwen steen bekleed.

Blijkens de stadsrekeningen werd deze buitenpoort in 1536 gezet. De bekende Eyck van Zuylichem heeft in den Geld. Volksalmanak van haar eene reconstructie gegeven, welke in hoofdzaak juist is te noemen. Toen kort na 1591 bij den aanleg der nieuwe vestingwerken de toegang naar de stad meer westelijk werd belegd, werd de Nieuwstadspoort buiten gebruik gesteld.

Vermelden wij nog, dat op den 16den November 1572 de Spanjaarden door deze poort, waarin eene bres geschoten was, de stad binnenkwamen, en spreken we ten slotte den wensch uit, dat, evenals eenige jaren geleden met de ruïne over de Berkel is geschied, ook de oude Nieuwstadspoort een zorgzame restauratie zal ondergaan d. w. z. dat men zich uitsluitend tot consolidatiewerk zal bepalen. Een historisch monument en een schilderachtig plekje blijft daardoor voor stadgenoot en vreemdeling behouden.

N. R. Ct. 2 Sept. 1 A.

Korte Mededeelingen.

Borden en kannen.

De mededeeling van den heer Six in het laatste nummer van dit *Bulletin* heeft mijne bijzondere aandacht getrokken. De heer Six heeft ongetwijfeld gelijk; reeds sedert lang twijfelde ik er niet aan, dat de »poseters'' en hunne collega's op het Amsterdamsche stadhuis houten plankjes in plaats van borden gebruikten. Toen ik dit het eerst ontdekte, verwonderde het mij ook geenszins, want in de middeleeuwen was de gewoonte algemeen; alleen scheen de datum van het stuk voor zoo primitief gebruik mij redelijk jong. Ik herinner mij een miniatuur gezien te hebben, waarop een koning en eene koningin, aan tafel zittende, een stuk van een gebraden vogel voor zich hebben liggen op een rond houten plankje, in het midden eenigszins uitgehold. En in rekeningen van vorstelijke huishoudingen der 14e eeuw vindt men ieder oogenblik melding gemaakt van den aankoop van honderden »scutellae'' voor de diners. Wat die »scutellae'' waren, blijkt duidelijk, wanneer men eene enkele maal het woord »scutella'' ziet afwisselen met de omschrijving »discus ligneus'' 1), en zonder moeite herkent men in de middeleeuwsche »scutellae'' onze moderne »shotels.'' Die shotels waren dus oudtijds houten schijfjes in den vorm van schildjes; zij dragen in hunne benaming evenzeer de verklaring van hunnen oorsprong als onze borden, die de heer Six zeer terecht verklaart als plankjes: de Statenbijbel gebruikt nog, geloof ik, de uitdrukking »berderen'' voor planken.

Dat deze houten bordjes geverfd zouden geweest zijn, kan ik echter kwalijk gelooven. Het schijnt mij uiterst ondoelmatig, indien men daarbij een mes gebruikt. En het buitengewoon groote aantal aangekochte »scutellae'', die men in de oude rekeningen telkens vermeld vindt, schijnt er m. i. op te wijzen, dat men gewoon was, de vuil geworden plankjes na het diner weg te werpen of te verbranden. Met den heer Six geloof ik dus, dat de beschilderde bordjes, die bewaard gebleven zijn, als pronkbordjes beschouwd moeten worden.

Mijne herinneringen uit de kinderkamer komen overeen met die van den heer Six; ik heb echter altijd vernomen, dat de tinnen kinderbordjes alleen dienden om deze in de kinderkamer veel gebruikte voorwerpen te bewaren voor de vernielzucht onzer eerste jaren, die stellig geene aarden bordjes zou gespaard hebben. Toch is het stellig juist, wat de heer Six mededeelt over het vervangen van het oude houten tafelgerij door tin; dit getuigen al onze 17e eeuwse stillevens. Ik ben in staat voor

1) Zie wat ik daarover mededeelde in de Verslagen en mededeelingen der Vereeniging tot uitgaaf van rechtsbronnen, IV, p. 516.

dit gebruik nog eene date certaine te leveren. De stad Utrecht bezat een tinnen eetservies, dat gebruikt werd bij de diners der stad en ook in het stadsjacht bij het voeren der stedelijke schouwen. Dit zoogenaamde »stadstin'', dat bewaard werd door den bewoner van den stadskelder, is verkocht krachtens besluit der Vroedschap van 4 December 1758, met uitzondering van de reusachtige tinnen schenkkannen. Deze laatste bestaan nog: ze moeten uit het laatst der 16e eeuw dagteekenen, hoewel hun vorm nog ouder schijnt; immers ik herinner mij, dat geheel dergelijke kannen afgebeeld zijn op houtsneden van loterijprijzen uit de 2e helft der 16e eeuw. Indien dus het Utrechtsche stadstin uit dien tijd dagteekent, mogen wij aannemen, dat de Amsterdamsche »pos-eters'' onder de laatsten zullen behoord hebben, die hun honger gestild hebben van houten plankjes. Trouwens veel hangt in dit geval af van den stand der hongerigen: immers al heb ik het nooit gezien, het is mij bekend, dat sommige boeren in den Gelderschen Achterhoek ook thans nog van houten plankjes eten. Helderder licht geeft het boven medegedeelde over het tijdstip, waarop het 16e eeuwse tin weder uit de mode is geraakt: blijkens het aangehaalde Vroedschapsbesluit beschouwde men in 1758 tinnen tafelgerij als iets geheel verouderds, dat men niet meer met fatsoen gebruiken kon: het aardewerk zal toen dus reeds algemeen in gebruik geweest zijn. De Fundatie van Renswoude te Utrecht bewaart en gebruikt nog bij hare regentenmaaltijden het prachtige porseleinen eetservies der Vrijvrouw, die in 1754 overleed. Ik houd het er voor, dat het steeds in groote hoeveelheden door de O.-I. Compagnie ingevoerde Chineesche porselein den stoot zal gegeven hebben tot het namaken der eetserviezen in Hollandsch aardewerk.

De heer Six spreekt ook met een enkel woord van de Jacobakannetjes; hij schijnt te meenen, dat men vroeger algemeen ook houten bekers gebruikte. Ik weet niet, of dit juist is. Het Stedelijk museum van Utrecht bezit een geschilderd en met zilver gemonteerd voorwerp uit de 16e eeuw, dat door den heer Pit gedetermineerd is als een »bois-tout.'' Dit wijst stellig op het bestaan van houten bekers. Maar het feit, dat de heer Six niet vóór 1604 een Jacobakannetje op eene schilderij aantrof, mag toch niet er toe doen besluiten, dat dezen eerst destijds in gebruik kwamen. Het is volkomen zeker, dat zij reeds eeuwen vroeger gebruikt werden, zéér algemeen en overal gebruikt werden: dit bewijzen de duizenden exemplaren, die ons overgebleven zijn en overal in den grond gevonden worden¹⁾. Maar ik moet erkennen, dat ik over de bestemming dier voorwerpen niet geheel zeker ben. Het bekende verhaal van gravin Jacoba, die gewoon zou geweest zijn, als zij haar kannetje leeggedronken had, dit over haren schouder in de

1) Ik erken, dat het ook mij dikwijls getroffen heeft, dat men deze in de middeleeuwsche huizen blijkbaar zeer algemeen voorkomende voorwerpen zoo betrekkelijk hoogst zelden ontmoet op middeleeuwsche schilderijen en miniaturen. Ik heb er wel eens aan gedacht, of zij wellicht meer thuis behoorden in de keukens dan op de tafels.

Teylingsche slotgracht te werpen, wijst er op, dat men de kannetjes als drinkbekers gebruikte of althans dat men het daarvoor hield, dat dit vroeger geschiedde, toen dit zotte oude verhaaltje bedacht werd, om de aanwezigheid van vele Jacobakannetjes in de slotgracht te verklaren. Maar ik zou denken, dat zij niet als bekers, maar als kannen dienst hebben gedaan. Men zal mij tegenwerpen, dat een dergelijk gebruik der kleine kannetjes niet overeenkomt met hetgeen ons bekend is omtrent de capaciteit der middeleeuwsche magen. Het bezwaar is gewichtig. Maar ik voer daartegen aan, dat er een type van Jacobakannetjes bestaat, dat om den hals een dikken scherpen rand draagt, — een type derhalve, dat als geschapen schijnt om het drinken uit deze kannetjes nagenoeg onmogelijk te maken. Het Stedelijk museum van Utrecht bezit daarentegen verschillende kleine, in het midden versmalde bekertjes (waaronder een stel van drie, die bij elkander in den grond gevonden zijn), die van volkomen hetzelfde maaksel zijn als de Jacobakannetjes en die dus als aangewezen schijnen, om daarbij als bekers dienst te doen. Een geheel dergelijk, doch fraaiër bekertje, berustende in het Kunstindustrie-museum te Kopenhagen, is versierd met hetzelfde rijke ornament als eene daarbij bewaarde Siegburger tuitkan en behoort dus blijkbaar daarbij; het moet denken aan een stel, kan met bekers. Voor het drinken van bier, dat in groote hoeveelheden genoten werd, zijn echter inderdaad zoowel deze kannetjes als deze bekertjes te klein; ik zou dus willen denken aan eene kostbaarder drank. Zouden wij dan wellicht in de Jacobakannetjes en de daarbij behoorende bekertjes de middeleeuwsche wijnflesschen¹⁾ en wijnglazen mogen herkennen?

Want (en dit ten slotte) het vermoeden van den heer Six, dat glaswerk (zelfs in de 16e eeuw) gewoon was op den disch onzer voorouders, kan ik niet aannemen. Middeleeuwsch glaswerk is ons zér weinig bewaard, en de broosheid van het materiaal verklaart dit toch niet voldoende. Glas schijnt dan ook in de middeleeuwen zeer kostbaar geweest te zijn: de kroniek der beroemde abdij Aduard in Groningerland verhaalt met zekeren ophef, dat de abt omstreeks 1570 een vertrek in de abdij versierde »roboreis tabulis atque picturis lectis *et vitreis fenestris*» en aldus daarvan maakte een verblijf, dat eenen abt waardig was.

S. MULLER Fz.

1) De wijn schijnt destijds steeds van het vat gedronken te zijn: zelfs voorname lieden lieten een taak (d. i. ongeveer een flesch) wijn halen bij de tappers. Open flesschen of kannen waren dus niet ongewoon: in Duitschland drinkt men den landwijn trouwens nog altijd zoo.

De Schilder Nicolaes van Galen.

In het Raadhuis te Hasselt, provincie Overijssel, hangt een groot doek 1.92 M. hoog bij 2.01 M. breed, voorstellende de rechtspleging van Graaf

Willem den Goede, hetwelk na eene expertise uit het begin der 19^e eeuw van zekeren H. de Meyer, kunsthandelaar op het Haarlemmerplein te Amsterdam, op naam gesteld was van Karel Dujardin.

Eene afbeelding van dit schilderij benevens eenige bijzonderheden er over zijn te vinden in *Eigen Haard* 1903, pag. 246—250. o. a. is daarin vermeld hoe de handteekening van den meester (in 1871) gevonden is door den heer J. Ph. van der Kellen, waarna die is zoek geraakt om eindelijk bij de restauratie in 1903 weder voor den dag te komen. Die handteekening door den heer J. A. Boland gecalcueerd vertoont zich, op de helft verkleind aldus:

N. van Galen fecit A. 1657

Van dezen N. van Galen is mij geen ander schilderij bekend en van den schilder zelf wordt in de bekende handboeken geen melding gemaakt.

Daar het stuk een hoogst belangrijk kunstwerk is verradende een groot talent en een zeer persoonlijke opvatting is het zeker de moeite waard omtrent den schilder archivalische nasporingen te doen.

In het genoemde artikel in *Eigen Haard* publiceerde ik hetgeen tot heden gevonden is, dank zij de onderzoekingen van den heer F. A. Hoefler in het Hasseltsche archief. Ik deel hier dit weinige, aangevuld met nog een paar bijzonderheden, nog eens mede.

Het doopboek, loopende van 1591 tot 1700 met een hiaat van 1637 tot 1648 vermeldt den naam van Galen alleen in de volgende aantekening: 1618. Juny 14. Vader: Jouriaen van Galen

Moeder: Griete Hendryckx van Ittersum } Kind Albart.

Den 6den December 1647 had er eene erfscheiding plaats tusschen Jurrien van Galen ter eenre en zijne kinderen Aeltien van Galen weduwe van »Salige» Daniel Pipardus, Nicolaes van Galen en Jan van Galen ter andere zijde, van de goederen van Rijckien van Ittersum, de overledene vrouw van Jurriaen van Galen. Zij was eene dochter van Hendrick van Ittersum in leven licentmeester en burgemeester van Hasselt en van Carsien Claesen, dus van adellijken huize.

De in 1618 gedoopte zoon Albert was blijkbaar toen niet meer in leven, daar hij niet onder de erven genoemd wordt. Het geboortjaar van dezen zoon maakt het zeer waarschijnlijk dat Nicolaes in 1657 toen het schilderij gemaakt werd den vollen mannelijken leeftijd bereikt had; ook het feit dat hij in 1652 met zijn vader een geschil had hetwelk bij eene acte van 3 Maart van dat jaar geregeld werd, maakt dit nog waarschijnlijker.

Van 1670—1672 werd een proces gevoerd tusschen Aeltien Cornelis, weduwe van Jurrien van Galen (die dus hertrouwd was) ter eenre en de reeds genoemde drie kinderen ter andere zijde. De dochter Aeltien (weduwe Pipardus) was inmiddels hertrouwd met Gerrit van Keyzersweert; de

procedure liep over de nalatenschap van Rijckien van Ittersum, hunne moeder.

Den 14den November 1676 verklaart Nicolaes van Galen »gasthuismeester" dat hij aan zekeren Rutger Harmsen een voorschot gegeven had.

Nog cenmaal wordt Nicolaas genoemd en wel op 17 April 1683 in zake eener procedure tegen een zekeren Radys.

Hij staat nog aangeteekend als bankhouder van leening te Hasselt, maar waar het hier op aankomt, als schilder wordt hij niet vermeld.

De heer Hoefer zond mij een doortrek van de handteekening van Nicolaes van Galen zooals die onder de stukken wordt aangetroffen

Overeenkomst met de handteekening op het schilderij valt niet te miskennen. Ik wijs daarbij op de volgende punten:

- 1e het karakter van de N is in beide gelijk,
- 2e in beide handteekeningen staat v in de plaats van *van*: de beide v's hebben bovendien veel overeenkomst.
- 3e dit laatste geldt nog in meerdere mate voor de G's.

Wel is waar is deze overeenstemming geen voldoende bewijs, evenmin de omstandigheid dat het stuk bepaald voor Hasselt, zeker op bestelling der Magistraat, geschilderd is aangezien het stadswapen op het doek boven het hoofd van den Grafelijken rechter prijkt, maar een en ander te zamen genomen maakt het hoogst waarschijnlijk dat de schilder is Nicolaes van Galen, stammende uit aanzienlijken huize, geboren om en bij het jaar 1620. uit Jurriaen van Galen en Rijckien van Ittersum; dat hij te Hasselt gasthuismeester en bankhouder van leening was en op 17 April 1683 nog leefde.

B. W. F. VAN RIEMSDIJK.

Verzameling voor de Nederlandsche Weverijgeschiedenis.

De goed geslaagde tentoonstellingen van Indische weefkunst in 1901 en 1902 te 's-Gravenhage en Rotterdam gehouden, die voor de weverij in het algemeen eenige belangstelling wisten op te wekken, zijn mede de aanleiding geweest, dat door de heeren Felix Driessen, Jan Kalf, Mr. J. C. Overvoorde, G. P. Rouffaer en Jhr. Mr. V. E. L. de Stuers eene poging werd gedaan om de aandacht te vragen voor de geschiedenis dezer nijverheid in Nederland. Zij verzonden daartoe aan een twintigtal landgenooten, van wie zij belangstelling voor deze zaak meenden te mogen verwachten, een oproep tot eene bijeenkomst om de mogelijkheid te bespreken van het stichten

eener verzameling voor de Nederlandsche weverijgeschiedenis. In dezen oproep zeggen zij:

»Onder de industrieën, die Nederland in het verleden hebben groot gemaakt, neemt de weverij een eerste plaats in. Friesche lakens waren ten tijde van Karel den Groote reeds beroemd, wol- en linnenweverij bevorderden gedurende de middel-eeuwen den bloei van vele onzer steden, met de zeventiende eeuw draagt Holland's damastweverij een Europeeschen naam, in de achttiende eeuw wordt Utrechtsch trijp zelfs in Frankrijk nagemaakt. Van het laatst der zestiende tot het midden der achttiende eeuw heeft daarenboven de patroonweverij in zijde tienduizenden in ons land werk gegeven, de behangselweverij bereikte een hoogen bloei en werd door Nederlanders aan verschillende volken geleerd, de katoendruk heeft zich vanuit ons vaderland over Europa uitgebreid.

Dit zijn feiten, die wij kennen, maar hoezeer zij het ook zeker maken, dat de weverij voor de sociale en de kunstgeschiedenis van Nederland een buitengemeene belangrijkheid bezit — het ontbreekt nog geheel aan voldoende bestudeering van dit deel onzer historie.

Toch bewaren allerlei plaatsen in ons land een schat van herinneringen aan deze industrie, zoowel in bescheiden als in monumenten. Maar terwijl de toenevende zorg voor onze oude archieven het waarschijnlijk en in ieder geval mogelijk maakt, dat de documenteele geschiedenis onzer weverij zal worden ontgonnen, bestaat er groot gevaar, dat de monumenten verloren gaan. Zij, die zich met dit onderwerp hebben bezig gehouden, weten hoezeer verspreid de voorwerpen zijn, die met onze oude weefnijverheid in verband staan. Monsterboeken, weefgetouwen, weefselstempels, patroonblokken en weefselpatronen — men vindt ze in enkele openbare verzamelingen, maar men weet en vermoedt dat zij zich ook in particulier bezit bevinden.

Deze overwegingen hebben ondergeteekenden er toe geleid eene poging te doen om te komen tot de stichting eener verzameling van alle voorwerpen, — die voor de geschiedenis der Nederlandsche weverij van belang zijn. Verschillende toezeggingen, die zij reeds mochten ontvangen, gaven hun moed, dat dit plan uitvoerbaar zoude zijn.

De bedoelde bijeenkomst had op 19 Juli j.l. te Leiden plaats. En hoezeer zij slechts weinig was bezocht ten gevolge van het feit, dat de meesten der genoodigden reeds buitenslands vertoefden, gaf zij toch goeden moed voor het welslagen dezer poging, omdat van hen, wier medewerking in de eerste plaats onmisbaar scheen, fabrikanten, historici en museum-beheerders, de noodige toezeggingen van steun waren ingekomen.

Door de ter vergadering aanwezigen werd besloten in een meer geschikt seizoen een nieuwe samenkomst te beleggen en daar eene commissie te benoemen tot inrichting eener *tentoonstelling* op het gebied der Nederlandsche weverijgeschiedenis.

Door een dergelijke expositie zou men al dadelijk een voorloopig overzicht kunnen krijgen van hetgeen nog aan historische gegevens in ons land is te vinden en tegelijkertijd het groote publiek bekend maken met het doel der te stichten verzameling.

Deze tweede vergadering zal in het begin van October worden gehouden op een nader aan te geven plaats.

Belangstellenden, die deze bijeenkomst wenschen bij te wonen of die wellicht reeds aanwijzingen kunnen doen in het belang der tentoonstelling, worden beleefdelyk uitgenoodigd zich te wenden tot den heer Mr. J. C. Overvoorde, Plantsoen 43, Leiden.

Personalia.

Benoemd tot directeur van het Rijks Museum van Oudheden te Leiden prof. Dr. A. E. J. Holwerda.

Door den heer J. Ph. van der Kellen is ontslag genomen als directeur van het Rijks prentenkabinet te Amsterdam. In zijn plaats is tot directeur benoemd, de onder-directeur, de heer E. W. Moes.

Bij Kon. Besl. zijn, met ingang van 1 October 1903, benoemd:
tot onder-directeur bij 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam, Jhr. H. Teding van Berkhout, te Haarlem; en
tot onder-directeur bij het Nederlandsch Museum te Amsterdam, Dr. W. Vogelsang, te Amsterdam.